

ÂDEM CEYHAN**
İLYAS KAYAOKAY***

H. Ali'nin Mısır Valisine Nasihatları: *Ahd-nâme-i Emîrû'l-Mü'minîn İmâm Alî*

H. Alî's Advice to the Governor Egypt: *Ahd-Nâme-i
Emîrû'l-Mü'minîn İmâm Alî*

Ö Z E T

Klâsik Türk Edebiyatı tarihinde siyasi, idari konularla ilgili "iki yüzyü aşkın, üç yüze yakın" denebilecek kadar çok sayıda manzum veya mensur eserin yer tuttuğu bilinmektedir. Umumi olarak "siyasetname" adıyla anılan bu tür eserlerde hükümdar, vezirler ve diğer devlet adamlarında aranması, bulunması gereken vasıflar, sultan ve yardımcıların vazifeleri, çeşitli memuriyetlere şahıs tayini sırasında gözetilmesi lâzım gelen esaslar, suçluları cezalandırma, idare edilen halkın idarecilere karşı mükellefiyetleri, vergi alımı, güvenlik ve savunma için askerî kuvvetlerin hazırlanması gibi siyasi konularda bilgi ve öğütler verilir. Hz. Peygamber'in dördüncü halifesi Hz. Ali'nin Mısır valisi Mâlik bin Hâris el-Eşter'e hitaben yazdığı bildirilen *Ahd-nâme de devlet idaresi hakkında İslâm ve güzel ahlâk esaslarına uygun tavsiye ve nasihatları ihtiva eden mühim bir metindir.* Anılan kitapçığın asırlar boyunca adı belirsiz veya belli çeşitli ilmi, edebî şahsiyetler tarafından Türkçeye çevrildiği bilinmektedir. Bu yazıda söz konusu emir-namenin mütercimi meçhul bir Türkçe tercümesi tanıtıldıktan sonra metnin yeni harflere ve günümüz Türkçesine çevirisi sunulmuştur.

ABSTRACT

In the history of Classical Turkish Literature, it is known that there are more than two hundred and three hundred verse or prose books about political and administrative issues. Generally, the search for the sovereigns, viziers and other dignitaries in these works called as politics-namah, the features to be found, the duties of the sultan and his assistants, the principles to be considered during the appointments to the various civil servants, the punishment of the culprits, the responsibility of the governed people to the administrators, the purchase of taxes Information and advice on political issues such as the preparation of military forces for security and defense. Hz. Prophet's fourth caliph Hz. Ali's the book called *Ahid-namah*, which he addressed to the Egyptian governor Mâlik bin Hâris el-Eşter, is an important text about the state administration, including advice and advice in accordance with the principles of Islam and good morality. It is known that the mentioned text has been translated into Turkish by various scientific and literary figures for centuries. In this article, after the introduction of an unknown Turkish translation of the *Ahid-namah*, it was translated into new letters and modern Turkish.

ANAHTAR KELİMELEER

H. Ali, *Ahd-nâme*, *Siyaset-name*, Mâlik bin el-Hâris el-Eşter, Mısır, Tercüme.

KEYWORDS

H. Ali, *Ahid-namah*, *Politics-namah*, Mâlik bin el-Hâris el-Eşter, Egypt, Translation.

* Makalenin Geliş Tarihi: 08.11.2018 / Kabul Tarihi: 22.11.2018.

** Prof. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, (ceyhanadem@hotmail.com).

*** Doktora Öğrencisi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, (kayaokay_2323@hotmail.com). İki yazarlı bu çalışmada iş bölümü şu şekilde yapılmıştır: *Ahd-nâme*'yi nüshaları mukayese ederek Arap harflerinden Latin alfabesine İlyas KAYAOKAY aktarmış; bu metnin kontrolü, inceleme ve sonucun yazılmasıyla günümüz Türkçesine çevirisi Âdem CEYHAN tarafından yapılmıştır.

Giriş

Bilinen en eski örneğini H. 462 (M. 1069-70) yılında Yusuf Has Hâcib tarafından yazılmış ve Karahanlı hakanı Tavgaç Uluğ Buğra Han'a sunulmuş *Kutadgu Bilig*'in teşkil ettiği İslâmi Türk Edebiyatında, 11. asırdan 20. asra kadar siyasi, sosyal, idari konularla ilgili manzum ve mensur çok sayıda eserin meydana getirildiği malûmdur. Bu mevzulara dair millî tarihimizin belirtilen asırlarında ortaya konan Arapça, Farsça ve Türkçe onlarca, yüzlerce eserin hâkim vasfı, *Kur'an* ve hadis gibi temel İslâm kaynaklarından da faydalanarak yazılmış olmalarıdır. "Siyaset-name" umumi adı verilen eserleri telif veya tercüme eden ilim sahipleri, şair, yazar ve devlet adamları, siyasi, idari mevzularla ilgili eserlerini kaleme alırken, bilgi, fikir ve tavsiyelerini desteklemek gayesiyle *Kur'an* ayetlerinden, Hz. Peygamber'in hadislerinden, İslâm büyüklerinin söz veya kitaplarından değişik oranlarda faydalanmış; hatta denebilir ki, bahsi geçen konularda eski Yunan, Fars, Hind, Çin milletlerinden Türkçeye çevirdikleri bazı eserlere de İslâmi bir mahiyet vermişlerdir.

Bursalı Mehmed Tahir Bey (1278-1344/1861-1925), zeki kişilerden bir yazarın bir mecliste duyup kendisine naklettiği "Bizden önce geçmiş kimselerin eserlerinin en çoğu, Arap dilbilgisi, mantık, maâni, kelâm, fıkıh ve buna benzer ilimlerin usul ve kaidelerini açıklamak, kısmen de fazilet gösterisiyle ilgili konulardan ibarettir. İdareye, siyasete, sosyolojiye dair hiç bir eserlerine rastlanmıyor!.." manasındaki iddiayı çürütme üzere bir bibliyografya hazırlamış; burada Arapça, Farsça ve Türkçe 172 eser hakkında kısa bilgi vermiştir (H. 1331/M. 1913 yılında *Sebîlü'r-reşâd*'da tefrika edilen bu yazı, kitapçık hâlinde de bastırılmıştır: Bursalı Mehmed Tâhir 1330/1914). Türk edebiyatı tarihi araştırmacılarından Ağâh Sırrı Levend (1894-1978), ondan yaklaşık elli sene sonra aynı konudaki belli başlı Arapça, Farsça ve Türkçe eserleri ele alıp "Siyaset-nameler" adı altında tanıtmıştır. (Levend 1962: 167-194). Bu konuda 2003'te yayınlanmış bibliyografik bir yazıdan öğrenildiğine göre, İstanbul kütüphanelerinde bulunan siyasetnamelerin sayısı 269'dur. (Çolak 2003: 349).

Edebiyat tarihimizde siyasetname türü içinde mütalâa edilmesi gereken eserlerden biri de Hz. Ali'nin sadık taraftarlarından olan ve savaşlardaki kahramanlığıyla tanınan Mâlik bin el-Hâris el-Eşter'i (ö. 37/

657?) Mısır valiliğine tayin ettiği sırada verdiği emir-namedir. Hz. Muhammed'in peygamber olarak gönderilişinden önce doğduğu hâlde onu görmemiş olan Mâlik bin el-Hâris, Hz. Osman'ın halifelîği zamanında muhalifler arasında yer almış; Hz. Ali'nin hilâfeti sırasında Kûfeliler adına biat ederek "sağ kolu" olarak vasıflandırılacak kadar faal ve ileri gelen taraftarlarından biri olmuştur. Hz. Ali'nin Muhammed b. Ebû Bekir es-Siddîk yerine Mısır valisi tayin ettiği Mâlik bin el-Hâris, Şam valisi Muaviye'nin yirmi yıllık haraçtan muafiyet vaadini elde etmek isteyen bir amilce Hicrî 37 veya 38 (Milâdî 657-58) yılında zehirlenerek öldürülmüştür. (Hayatı hk. daha fazla bilgi için Özaydın 1995: 486-487).

Hz. Ali'nin Mâlik bin Hâris'e hitaben yazdığı emirname, Şerîf er-Radî (ö. 406/ 1015) tarafından *Nehcü'l-belâğa* (Belâğatin Yolu) adıyla hazırlanan ve Hz. Ali'nin hutbe, hitabe, emirname, mektup, vecize ve öğütlerini ihtiva eden eserde de yer almaktadır. (Hazreti-Ali 1990: 368-383; Hazret-i Ali 2011: 309-322). Bu metinde Hz. Ali'nin Mısır'a vali olarak tayin edip gönderdiği Mâlik bin Hâris'e şehir idaresi konusunda tarihî şahsiyetine, İslâm ve ahlâk esaslarına uygun birtakım tavsiyelerde bulunduğu ve öğütler verdiği görülür. Her zaman Allah'tan korkmayı, Ona itaat ve ibadet etmeyi, Hz. Peygamber'in sünnetine uymayı, nefsin meşru olmayan isteklerine kapılmaktan kaçınmayı telkinle başlayan bu emirnamede, sadece o çağda değil, asırlar boyu her yer ve devirde halkı idare mevkiinde bulunan devlet adamları için özlü bir adalet ve fazilet kılavuzu olabilecek mahiyette birçok öğütler verilmiştir.

Mâlik bin el-Hâris'in gönderildiği memlekette birçok valinin gelip geçtiğini, onlardan kimisinin âdil, kimisinin zalim olduğunu, adaletle hükmedenlerin insanlar tarafından hayırlı anıldığını, zulüm yoluna sapanlarınsa kınandığını belirten Hz. Ali, iyi anılmak için çalışması, halka faydalı işler, hizmetler yapması gerektiğini ifade eder. Valinin idare ettiği halka karşı daima merhamet ve dostlukla, sevgiyle davranmasını, iyilik etmesini ve alâka göstermesini salık veren Hz. Ali, insanlar üzerine yırtıcı hayvanlar gibi olup onlardan menfaat sağlamayı ganimet bilenlerden olmamasını ister. İdare edeceği halkın bir kısmının kendisi gibi Müslümanlardan, bir kısmının da zimmiler, yani anlaşmayla İslâm memleketinde yaşaması kabul edilen gayr-ı Müslimlerden meydana geldiğini hatırlatan Hz. Ali, onların da yaratılıştaki benzer olduğunu,

korunup gözetilmesi, incitilmemesi lâzım geldiğini belirtir. Vali, kendisini o makama getirenin şahsından daha üstün, ondan da nimet vererek halkın amiri yapan (Allah)ın yüce olduğunu unutmamalı; İlahi gazabı çekecek davranışlardan kaçınmalıdır.

Memleketin mülki amiri, kendisinde, has adamlarından birinde veya halktan şahsıyla alâkası olan kimsenin üzerine İlahi haklardan yahut insanların haklarından bir şey meydana gelirse, onu gereği gibi anlayıp yerine getirmeli; haksızlık etmekten sakınmalıdır. Çünkü kullarına zulmedene Allah düşmanlık eder. İdarecilik sırasında “İşlerin hayırlısı orta olanıdır” esasını akılda tutmalı; hangisi adalete uygunsa ve halkın faydasına ise, onu tercih etmelidir. Yine idareci, karar ve icraatında kendi ileri gelen adamlarının değil, bütün halkın faydasını, yani kamu yararını gözetmelidir.

Hz. Ali'nin adı geçen valisine hitaben yazdığı emirname, bu tarzda akıllı, dindar ve adil olana yakışır şekilde, bilgece tavsiyelerle devam etmektedir. Biz, siyasi ve idari konularda birçok isabetli fikri ve irşadı içine alan bu mektubun umumi muhtevası hakkında okuyucuya fikir vermek niyetiyle bir kısmını öz olarak nakletmekle yetindik.¹ Metnini verdiğimiz tercüme okunduğunda bu tarihî vesikada hangi siyasi ve sosyal konular üzerinde durulduğu, emirnameye muhatap olan valiye hangi tavsiye ve telkinlerde bulunulduğu tafsilâtli şekilde görülecektir.

Ahd-nâme-i Hz. Ali'nin Türkçe Tercümeleri

Hz. Ali'nin İslâm ve ahlâk esaslarına uygun, aynı zamanda akla, tecrübeye dayalı ve kamu yararını gözeten bu emirnamesi, asırlar boyunca âlimlerimizce iyi bilinmiş; Farsça, Türkçe gibi dillere de tercüme edilmiş olan siyasi metinlerden biridir. Meselâ, 16. asır Osmanlı devlet adamlarından olan Feridun Bey (ö. 991/ 1583), bu ahd-namenin Arapça aslına ve Türkçe tercümesine *Münşeâtü's-selâtîn* adlı eserinde yer vermiştir (Feridun Bey 1849: 41-47). Yine aynı devrin verimli âlim, şair ve yazarlarından Gelibolulu Mustafa Âlî (948-1008?/1541-1600?), *Nasihatü's-selâtîn* (Sultanlara Nasihatlar) adlı mensur kitabında, Hz. Ali'nin bu

¹ *Ahd-nâme-i Hz. Ali'*de söz konusu edilen işler ve meseleler hk. daha fazla bilgi için bk. Çerçi 2007: 89-125.

eserine atıfta bulunmuş; birkaç tavsiyesini nakletmiştir. Âlî Efendi, kendi zamanındaki divan kâtiplerinin kusur ve ihmallerinden bahsederken, söz konusu kabahatlerin nasıl giderilebileceği üzerinde de durur ve Hz. Ali'nin Mâlik bin Eşter'e verdiği emir-nameden bir nasihatini şöyle aktarır:

“Esedü'llâhî'l-ğâlib, İmâm 'Ali bin Ebî tâlib, kerrema'llâhü vechehu, zamân-ı hilâfetlerinde ki Mâlik bin Eşter'i Mısır'a hâkim gönderdiler. Ba'z-ı mevâ'iz-i şerîfe ve nasâyıh-ı latîfeye ser-âğâz itdiler. Cümleden ikinci nasîhati bu pend-i devlet-mend idi ki, küttâbun sâdıkü'l-kavlini kullana ve fakr üzre bulduğunu ğınâyâ vâsıl itdükden sonra hudmetlene. Tâ ki, kâtib, hâmesi gibi dâyimâ eller eline bakmaya ve müsevvedâtı gibi erbâb-ı ihtiyâcı ahz ü celb âteşlerine yakmaya.”² (Gelibolulu Mustafa Âlî 2015: 323. Yazarın bu ahd-nameden başka bir iktibas: Gelibolulu Mustafa Âlî 2015: 472).

Bahis konusu emirnamenin edebiyat tarihimizde çeşitli edebî şahsiyetler tarafından farklı zamanlarda dilimize defalarca çevrildiği bilinmektedir. Örnek vermek gerekirse, şu tercümelemler anılabilir:

1- 16. asır Osmanlı âlimlerinden olduğunu tahmin ettiğimiz “Münşî” mahlaslı bir şair (ki biz onun H. 982/ M. 1574 senesinde Medine'de şeyhü'l-Harem olan ve H. 1000/ 1591-92 yılında burada vefat eden Akhisarlı Mehmed Münşî Efendi olduğunu sanıyoruz), bu metni *Nehcü'l-belâğa*'da görerek nesirle dilimize çevirmiştir. Anılan tercümenin yazma bir nüshasını 2006 veya 2007 yılında Medine'de Şeyhülislâm Ârif Hikmet Bey Kütüphanesi'nin intikal ettiği Mektebetü Melik Abdülazîz'de gözden geçirmiştik.

2- Aynı ahd-nameyi Mısır'daki Feyyum şehrinde doğmuş, sonra Denizli-Buldan'a yerleşmiş ve İstanbul'da müderris olan Mehmed el-Feyyûmî el-Buldânî, H. 1242/ M. 1826 yılında Türkçeye çevirmiştir. (Bir

² Günümüz Türkçesiyle: “Allah'ın galip aslanı Hz. Ali bin Ebî Tâlib (Allah onun yüzünü mükerrem eylesin) halifelik zamanlarında Mâlik bin Eşter'i Mısır'a hâkim gönderdiler. Bazı değerli öğütler ve güzel nasihatlar vermeye başladılar. (Bu öğütler) bütününden ikinci nasihati şu kutlu öğüttü ki, kâtiplerin doğru sözlü olanını kullansın ve fakir bulduğunu zenginliğe erdirdikten sonra istihdam etsin. Tâ ki, kâtip, kalemi gibi daima eller eline bakmasın ve karaladığı (kâğıtlar) gibi ihtiyaç sahiplerini alma ve kendi yanına getirtme ateşlerine yakmasın.”

nüshası: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı O. Ergin Yazmaları, nr. 259).

3- *Ahd-nâme-i Hz. Ali'yi*, 19. asrın tanınmış devlet adamlarından Hüseyin Hüsnî Paşa (ö. 1294/1877), H. 1274/ M. 1858 yılında Selanik valisi iken, veliahd Abdülazîz'e takdim etmek üzere tercüme etmiştir. (Bir nüshası: *Terceme-i Ahd-i Azîz*, Millet Ktp. Şer'iyye, nr. 632).

4- Hz. Ali'nin söz konusu ahd-namesini 19. asrın ikinci yarısında dilimize çeviren kişilerden biri de İstanbul'daki Yenikapı Mevlevihanesinin tanınmış şeyhi, Osman Salâhaddîn el-Mevlevî'dir. Osman Salâhaddîn Dede (1235-1304/1820-1886), *Ahd-nâme'yi*, H. 1297/M. 1879 yılında, veliahd ve saltanat namzedi Şehzade Mehmed Reşad (1260-1337/1844-1918) için Türkçeye tercüme etmiştir. (Daha fazla bilgi için bk. Ceyhan ve Elgeren 2017: 39-42).

5- Osman Salâhaddîn el-Mevlevî'nin oğlu olabileceğini sandığımız Mehmed Celâleddîn de Hz. Ali'nin bu emirnamesiyle Türkçe tercümesini "*Şerh-i Ahd-nâme-i Alî Kerrema'llâhu Vechehu*" adıyla 1304/ 1886 yılında İstanbul'da bastırmıştır.

6- *Ahd-nâme-i İmâm Ali'yi* dilimize çeviren kişilerden biri de "Yemen Mektupçusu" Abdülganî Senî Bey'dir. Abdülganî Senî (Yurtman, 1871-1951), anılan metni "*Minhâc-ı Hikmet-i İdâre- Ahdnâme-i İmâm Ali*" ismiyle Türkçeye çevirip şerh etmiş ve ilkin 1325/ 1909 yılında Yemen'in Sana şehrinde bastırmıştır. Adı geçen eserin daha sona birkaç kere daha bastırıldığı bilinmektedir.

Ahd-nâme-i Ali'nin bu gibi tam tercümeleleri yanında kısaltılmış ve öz olarak çevirilerine de rastlanır. Bu konuda birkaç örnek vermek gerekirse, şu kısmi tercümeleler anılabilir: *Lugât-ı Târihiyye ve Coğrâfiyye* isimli eserin yazarı Ahmed Rif'at Efendi (ö. 1312/1895), anılan kitabının beşinci cildinde Hz. Ali'nin hayatını yazdıktan sonra Mısır valisi Mâlik bin el-Haris'e gönderdiği ahd-nâmenin bazı parçalarını öz olarak kaydetmiştir. (Ahmed Rif'at 1300: 78-79). 19. asrın ikinci yarısı ile 20. asır başlarının âlim ve yazarlarından Akşehirlizade Ali Haydar Bey (1847-1915), söz konusu *Ahd-nâme'yi* öz olarak Türkçeye çevirmiş ve Bursa'da çıkan *Nilüfer* mecmuasında yayınlamıştır. (Ali Haydar 1305/ 1888: 75-76). II. Meşrutiyet devrinin tanınmış İslâmcı yazarlarından Şehbenderzade Filibeli Ahmed

Hilmi'nin (1865-1914) çıkardığı *Hikmet* gazetesinde meşhur İslâm hukukçularına dair yayınlanan biyografik bir yazı dizisinde ilk olarak Hz. Ali tanıtılmış; onun kısa hayat hikâyesinden sonra Mâlik bin Hâris'e gönderdiği mektubun kısmi tercümesi, şu takdim ve takdir cümlesiyle iktibas edilmiştir: "Makâm-ı hilâfeti der-uhde ettiği vakit, Mısır vâlîsi Mâlik bin el-Haris'e gönderdiği nâme, bugün hattâ yarın bile mesâlih-i nâsın tesviyesinde bir burhân-ı müfid olabilecek mâhiyetde olduğu gibi kıymetdar bir vesîka-i hukûkiyye olmak haysiyetiyle de müntesibin-i hukûk için ayrıca hâiz-i ehemmiyettir."³ (A. M. 1329/ 1911: 5-6, 7-8). Kosova Merkez Naibi Hüseyin Şevket (1286-?/1869-70-?) de Hz. Ali'nin söz konusu ahd-namesini öz olarak dilimize çeviren edebî şahsiyetlerden biridir. Yenişehirli Hüseyin Şevket Bey, Hz. Ali tarafından Mısır'a vali tayin edilen Mâlik bin Hâris'e "hikmet-i hükûmet" konusunda yazılıp verilen emir-nameyi, 39 beyit hâlinde mealen ve nazmen Türkçeye tercüme etmiştir. (Hüseyin Şevket 1327/1911: 27-33; Avcı 2015: 151-169).

Bu ahd-namenin müstakil baskıları yanında İslâmi, idari ve hukuki bazı eserlere de alındığı zaman zaman görülür: Meselâ, Cezayir-i Bahr-i Sefîd (Akdeniz adaları) sabık vali yardımcısı Tefvik Bey, söz konusu metnin Türkçe tercümesini ceza kaideleri hakkındaki eserine almış (Tefvik Bey 1307/1890: 41-61); Mısırlı âlimlerden Abdülaziz Çâviş (1876-1929), Anglikan Kilisesinin İslâm hakkındaki sorularına cevap olarak yazdığı Arapça kitabında yer vermiştir. Bilindiği gibi, bu eser, İstiklâl Marşımızın şairi merhum Mehmed Âkif (Ersoy, 1873-1936) tarafından dilimize tercüme edilerek 20 Zilka'de 1341- 7 Şâban 1342 (5 Temmuz 1923- 13 Mart 1924) tarihleri arasında *Sebîlürreşâd*'da parça parça yayınlanmış; H. 1341 (M. 1923) yılında İstanbul'da *Anglikan Kilisesine Cevap* adıyla kitap olarak da bastırılmıştır. (Hz. Ali emirnamesinin bu eserdeki tercümesi için bk. Abdülaziz Çaviş 1341/1923: 167-187).

³ Günümüz Türkçesiyle: Halifelik makamını üzerine aldığı zaman, Mısır valisi Mâlik bin el-Haris'e gönderdiği mektup, bugün hatta yarın bile insanların işlerinin görülüp neticelendirilmesinde faydalı bir delil olabilecek mahiyette olduğu gibi değerli bir hukuki vesika olmak itibarıyla da hukukla alâkası bulunanlar için ayrıca ehemmiyet taşır.

Ahd-nâme-i Hz. Ali Tercümesinin Nüshaları ve Metninin Teşkili

Burada yeni harflere çevirerek metnini verdiğimiz mütercimi meçhul *Ahd-nâme-i Hz. Ali* tercümesinin Türkiye ve yurt dışı kütüphanelerinde şu yazma nüshalarını tesbit edebildik:

1- İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları, nr. 1187, vr. 1b-19b. Bu nüsha, “Emîrû’l-mü’minîn ve imâmü’l-müttakîn ‘Alî bin Ebî Tâlib radiya’llâhu ‘anhu ve kerrema’llâhu vechehu Mâlik bin el-Haris’i Mısra vâlî idüp gönderdikden sonra ana yazdığı emr-nâmenin aynen tercemesidir” başlığını taşır. İlk (vr. 1b) ve son (vr. 19b) sayfası hariç, her sayfasında on beş satırın bulunduğu bu nüshada, müstensih adı ve istinsah tarihi bildirilmemiş; sadece Arapça bir cümle hâlinde, yazma işinin Allah’ın yardımı ve güzel rast getirmesiyle tamamlandığı belirtilerek Onun Peygamber’ine, Resulünün ailesi ve bütün arkadaşlarına dua edilmiştir.

2- İzmir Millî Ktp. Türkçe Yazmaları, nr. 1418 vr. 118b-131a’da bulunan bu nüsha, “*Ahd-nâme-i Alî Kerrema’llâhu Vechehu be-Mâlik Firistâd*” başlığı altında yer alır. Bu nüshanın ilk ve sonuncusu dışında her sayfasında on yedi satır vardır. Sonunda kimin tarafından ve hangi tarihte istinsah edildiği konusunda bir kayıt yoktur.

3- Aynı tercümenin başka bir nüshası, Berlin Devlet Kütüphanesi Orient (Doğu) kısmındaki Türkçe yazmalar arasında Diez A. Fol. 14 numarası ve “*Adâlet-nâme-i Emîrû’l-mü’minîn İmâm Alî*” adı altında kayıtlıdır. 28x 17 sm. ebadında ve yirmi yedi yapraktan ibaret olan eserin her sayfasında on bir satır var. Metin güzel, harekeli bir nesihle yazılmıştır. Başlık (vr. 1b), ayetler (vr. 2, a, 12a), hadis (vr. 20a) ve salâvat (26a) ile “Tâ kim Allah Te’âlâ’nun...” ibaresi kırmızı mürekkeple yazılmıştır. İstinsah tarihi ve müstensih adının belirtilmediği metin, “Allah’ın yardımıyla tamamlandı” manasındaki “Temme bi ‘avni’llâh” cümlesiyle son bulur. (Nüsha tavsifi için ayrıca bk. Pertsch 1889: 202).

Mukayeseli okumalarımız, bu metinlerin, Feridun Bey’in *Münşeâtü’s-selâtîn* adlı eserinde Arapça aslının kenarında basılmış Türkçe çeviriyle büyük benzerlik gösterdiği, dolayısıyla aynı tercümenin bazı küçük farklar taşıyan nüshaları olduğu fikrini verdi. Teşkil ettiğimiz metinde *Münşeâtü’s-selâtîn*’deki tercümenin sayfa numaraları gösterilmiştir. *Ahd-*

nâme'nin metni yeni harflere aktarılırken *Münşeâtü's-selâtîn*'deki tercüme esas alınmış; gerektiğinde diğer nüshalara da bakılmıştır. Nüshalar arasındaki farklar, ufak tefek denebilecek kadar az olup ifade edilen manayı değiştirmeyecek mahiyettedir. Söz konusu farkların bir kısmı da müstensihlerden ileri geldiği tahmin edilen yanlışlar veya kısaltma, açıklama gibi tasarruflardan ibarettir.

SONUÇ

Hız. Ali'nin Mısır valisi Mâlik bin el-Haris el-Eşter'e hitaben yazıp verdiği yahut gönderdiği *Ahd-nâme*, siyasetname türündeki İslâmi eserlerin en kıdemli ve veciz olanlarından biridir. Bu metinde, başta valiler olmak üzere her derecedeki idarecilere siyasi, idari ve sosyal konular hakkında İslâm ve ahlâk esaslarına uygun, tecrübe mahsulü birtakım öğütlerin verildiği, tavsiye ve telkinlerde bulunduğu görülür. Söz konusu tarihî vesika, bir şehir, hatta ülkenin adalet, fazilet ve kamu yararı prensipleri gözetilerek yönetilmesi hususunda belli-başlı İslâmi ve insani esasları öz olarak içine aldığından, onu kısaca bir "erdemli idare kılavuzu" şeklinde tarif etmek mümkündür.

Şerif er-Radî'nin (ö. 406/ 1015) hazırladığı *Nehcü'l-belâga'*da da yer verilen bu yazı, Türkçeye –tesbit edilebildiği kadarıyla- 16. asırdan itibaren defalarca çevrilmiştir. Bahis konusu tercüme içinde en meşhur olanı, denebilir ki, Abdülaziz Çâvîş'in (1876-1929) Arapça yazdığı ve 1923'te bastırıldığı *Anglikan Kilisesine Cevap* adlı eserin Mehmed Âkif (Ersoy, 1873-1936) tarafından yapılmış çevirisinde bulunan metindir. Çalışmamızda *Ahd-nâme-i Hız. Ali'nin* muhtevası ve belli-başlı Türkçe tercüme hakkında bilgi verildikten sonra ilkin 16. asırda yapıldığı tahmin edilen bir çevirisi sunulmuş; bunun ardından söz konusu emirnamenin günümüz Türkçesine aktarılan metnine yer verilmiştir. Mütercimi ve tercüme tarihi belli olmayan, Feridun Bey'in (ö. 991/ 1583) *Münşeâtü's-selâtîn* adlı tanınmış eserinin 1849'da yapılmış baskısında da yer alan bu tercümenin, Türkiye ve yurtdışı kütüphanelerinde birkaç yazma nüshası bulunmaktadır. İdarecilerin Allah'a, Peygamber'e, diğer Müslümanlara ve idareleri altındaki gayr-ı Müslim halka karşı vazife ve mükellefiyetlerini hatırlatan bu ahd-name, onlara daima sağduyulu hareketi, adalet ve fazilete uygun davranışları tavsiye ve telkin etmektedir.

METİN

[s. 41] Emîrû'l-mü'minîn ve imâmü'l-müttakîn 'Alî bin Ebî Tâlib rağiya'llâhu 'anhu ve kerrema'llâhu vechehu Mâlik bin el-Ĥaris el-Eşter'i Mısr'a vâlî edüp göndericek, aña yazdığı 'ahd-nâmenîj tercemesidür.

"Yâ Mâlik, saña evvel emr êtdigüm oldur ki, Allâh'ıñ taqvasın elden koma ve ta'atini ihtiyâr eyle. Dâ'imâ Ĥağ Te'âlâ emr êtdüğü ferâ'ize ve sünnet-i Resüle ittibâ' eyle ki hîç kimesne sa'âdete érmedi illâ anlara ittibâ' êtmeğ ile ve şekâvete érmedi illâ anları inkâr ile ve ızâ'a êtmekle. Dâ'imâ Ĥağğ'a nuşret eyle, elüñ ile ve dilüñle. Zîrâ Ĥağğ Te'âlâ kendüye nuşret edenlere i'zâz êtmege mütekeffildür. Bir emrüm dağı oldur ki, şehvât gâlebe êdicek, nefsüñi kesr eyle ve ser-keşlik êtdüğü vağt, çekesin, men' edesin. ⁴إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ إِلَّا مَا رَجَمَ رَبِّي. Her nefsüñ muğtezâsı ve emr êtdüğü nesnelere, yaramazlığdur, illâ meğer ki Allâh Te'âlâ rağmet êtdüğü kullarından ola.

Andan sonra ağâh ol yâ Mâlik, ben seni bir vilâyete gönderdüm ki aña nice kimesnelere vâlî olup kimi 'adl ü inşâf edüp ve kimi cevr ü zılm êtmışlerdür. Ve sen senden öñürdi gelen vâlîler êtdüğü işlere nazâr edüp ta'n êtdigün gibi ĥağğ dağı senden şâdır olan işleri görüp ta'n êtseler gerek. Aña göre tedârük eyle. Zîrâ ki şâlihlerün şalâhına, Ĥağğ Te'âlâ kullarınun diline cârî êtdüğü kelimâtle istidlâl olunur. Ve cehd eyle ki ĥağğ arasında zıkr-i cemîl kesb edesin. Gereğdür ki yanınđa 'amel-i şâlihden sevgilü zağîre olmaya ve kendü hevâña zebün ve tâbi' olma, belki aña [s. 42] mâlik olup anı saña tâbi' eyle ve saña ĥelâl olmayan nesnelere nefsüne buğl eyle ve murâdın verme.

Dâ'imâ ĥalbünle re'âyâya merğamet ve mağabbet eyle ve anlara luğğ ilkâ eyle. Anlarun üzerlerine yırtıcı cânverler gibi olup anları yemeğ ganîmet bilenlerden olma! Zîrâ ra'ıyyet iki kısmdur: Biri Müslimdür, dîn ĥardaşlarıdır, biri dağı zimmîdür. Ol dağı ĥilkatde senün gibi olup ĥıfzı ve ri'âyeti üzeriñe lâzım olanlardır. İmdi anlara gâh olur ki ba'zı 'ilel 'arız olmağla sürçüp yâ ĥaşdla veyâ ĥağâyla ba'zı cerâ'im ve günâh şâdır olur. Gereğdür ki, anlara 'afvunla iğşân eylesin. Ĥağğ Te'âlâ senün günâhların

⁴ "Muhakkak ki nefis daima kötü şeyleri emredicidir. Ancak Allah'ın rahmet ettikleri müstesna..." (Kur'an, Yusuf, 12/53).

'afv étmesin sevdiğün gibi... Zîrâ sen ra'yyetün'den yücesin; senden dağı seni vâlî eyleyen yücedür. Andan dağı Allâh Te'âlâ yücedür. Hâzret-i Hâk anlaruñ emrin saña işmarlayup seni anlaruñla mübtelâ édüp şınadı. İmdi nefsünjî Hâk Te'âlâ'nuñ ğazabına mazhar düşürme. Zîrâ senüñ aña muķâbeleye kuvvetün yoķdur ve anuñ 'afvından ve raħmetinden müstağnî degülsin. Bir kimsenüñ cürmin 'afv étseñ, aña peşimân olma ve bir kimesneye 'uķûbet étseñ, aña dağı feraħ ve sürür étme.

Ve tîzlikle ĥaťâ şâdır olmaķ iħtimâlî olan yerde sür'at étme; te'ennî üzerine ol ve "Veliyy-i emr olan beni emîr étدی;" diyüp "elbette benüm emrüne iťâ'at gerek!" deme. Zîrâ bu aşl mülâħaza ħalbe noķşân ve dîne kuşür ve za'f getirür ve zevâl-i mülke ħarîb éder. Eger kendü 'azametün ve salťanatun müşâhede étmeg ile nefsüne ğurür, gerden-keşlik gele, Hâk Te'âlâ'nuñ [s. 43] 'azîm mülkine ve kemâl-i salťanatına nazâr eyle, ğör ki, sen ħâdir olmayup kemâl-i 'aciz ile 'aciz nesnelere anuñ kudret-i tämmesi var. Tâ ki ol nazâr senüñ aşuru degmeñi tesķîn éde ve ĥiddet-i nefsünjî giderüp 'aķluñdan ğaybet éder nesneyi yine saña ircâ' éde. Zinhâr yâ Mâlik, 'azametde Allâh Te'âlâ ile muķâbele édüp ululukda aña öykinmek étme ki bu ma'nâ tecebbürden ve tekebbürden ĥaşıl olur ve Allâh Te'âlâ her mütekebbiri zelîl eyler.

Eger sende ve yâĥûd ĥavâşşuñda ve re'âyâda senünle ziyâde münâsebeti olan kimesnenüñ ĥuķûķu'llâhdan veyâ ĥuķûķ-ı nâsdan ba'zı ĥaķ olsa, anı geregi gibi istifsâr étdirüp yerine koyasın; meyl ü muĥâbâ étmeyesin. Eger öyle étmeyüp meyl édersen, Allah Te'âlâ ĥazretinüñ ħullarına zulum étmiş olursın. Ķullarına zulum édene Hâk Te'âlâ kendü ĥuşümet eyler. Ve dağı bilgil ki Hâk Te'âlânun nî'metlerin tağyîr édüp belâların ta'cîl étmekde zulum üzerine ısrâr étmekden bedteri yoķdur. Ve gerekdür ki umürda her ħanğısı⁵ خیر الامور اوسطها⁵ mücibince ĥaķdan ne evsať ise ve ħanğısı 'adle ehemm ise ve her ħanğısında ĥalka menfa'at var ise ve ra'yyetün ħanğısına rızâsı var ise, ol saña cümleden sevgilü ola. Zîrâ 'amme-i ra'yyet râzî olmasa, ĥavâşşuñ rızâsı müfid olmaz. Ammâ 'amme-i ra'yyet râzî olmaķ, ĥavâşş râzî olmamaķ zarar vërmez. İmdi kendü ĥavâşşuñdan ise 'amme-i ümmete meylün ve maĥabbetün ziyâde olsun. Zîrâ kendü ĥavâşşuñuñ vaķt-i vüs'atda saña me'üneti ziyâde ve belâ vaķtinde yardımını az olur. Ve cevrine [s. 44] ğöre 'itâb étseñ, ğâyet

⁵ "İşlerin hayırlısı orta olanıdır."

gücenür, kerîh görür. Ve ‘aṭā etsen, şükri ‘amme-i ra’iyyet gibi étmez, az eder. Ve ‘aṭā étmesen, ‘özri geç qabûl eder. Ve rûzgârda ba’zî meşâkqat-i dâhiye görse, şabr édemez, hilâfınca gider.

‘Āmme-i ra’iyyet ki iḳāmet-i dīnde ‘amûd ve cem’iyyet-i Müsliminde ve a’dâ ile muḳābelede lâzım ve nâfi’ olan ‘amme-i ümmetdür. Ve halkuñ ‘aybların açmaq isteyen kimesneleri yanıña getürüp sözlerin dinleme. Zîrâ halkda ba’zî ‘ayblar vardır ki anı setr étmege vâliden gayrı kimesne qâdir degüldür. Bir ‘aybı saña deseler, sen anı setr ét, açmağa sa’y étme. Senüñ üzeriñe lâzım olan, fesâdı örtmekdür. Senden ğā’ib olanuñ hâkimi, Allâh Te’âlâ hazretleridür. Kudretüñ êrdükce halkuñ ‘aybın setr ét ki, Hâk Te’âlâ dañı senüñ ‘aybın setr éde. Ve göñlüñde halka olan ‘uḳdeyi hâll eyle ve kīne sebep olacaq nesnelere qalbünden çıkar ve işiñe gerekmez nes-nelerden tecâhül eyle. Bir kimesne saña gelüp âharı ğamz étse, anuñ taşdıqında ‘acele eyleme, teennî eyle. Zîrâ ğammâz, ehl-i ğarâzdur, ziyi-i nâşihinde olur ise de...

Ve şehâvet étmelü olsan, meşveretüñe bahîl getürme. Zîrâ seni faḳr ile qorqudup ihsândan men’ eder. Ve qorqâk kişiyle meşveret étme. Zîrâ emründe saña za’f-ı qalb verür ve tama’kâr kişiyle dañı meşveret eyleme. Zîrâ saña tama’ yüzlerin tezyîn edüp zulm êtdürmege bâ’is olur. Ve bilgil ki bahîllik ve qorqâklık ve tama’kârlık, Hâk Te’âlâ hazretine sū’i zann etmekden hâşıl olur hâletlerdür. Anlardan ictinâb gerekdür. Ve bilgil ki senden öñürdi olan vâliler zâlimler olsalar, anlara vezîr ü kethudâ [s. 45] olanı veyâ anlaruñ zulminde bile mübaşir ve şerîk olanları getürüp havâşşuñdan edüp sözlerine uyma! Zîrâ anlar zâlimlere yoldaş olup zulme mu’âvenet edegelmışlerdür. Seni dañı nâĝâh anlaruñ birisi ederler. Ammâ şol kimesneler ki zâlimlere mu’âvenet etmemiş olalar, belki anlaruñ senüñ üzerine me’ûneti ve ünsi ziyâde olsa, anları havâşş edinüp halvetünde ve meclisleründe anlaruñla muşâhabet eyle. Anlaruñ dañı güzîdesi ve muhtârı şol kimesneler olsun ki, hâk sözi saña acı dañı olursa gayriden artuḳ söyleye ve kendü hevâña tâbi’ olup Hâk Te’âlâ kendü dostlarına kerîh gördüğü nesnelere irtikâb etmek istesen, saña müsâ’adesi gayriden az ola. Dañı perhîzkâr ve şadıḳu’l-ı kavîl kimesnelerle muşâhib ol ve muşâhiblerüñe ta’lîm ét ki senüñ medhünde ifrâṭla mübâlağa etmeye-ler. Zîrâ medhde mübâlağa, nefse ğurûr getürür.

Ve dağı eyülik eden kimesne ile yaramazlık edeni yanında berâber görme. Zîrâ ikisi dağı berâber olcağ, eyülik eden "eyüligüm bilinmedi" diyü ferâğat eder ve yaramazlık eden dağı yaramazlığa mu'tâd olup andan ictinâb etmez olur. Öyle olsa, her kişiye kendünün fi'line göre mükâfât eyle. Eger dilersen ki re'âyânun sağa gönlü düz ola, senün dağı anlara hüsn-i zannun olup umûrunda anlara i'timâdın ola. Ra'iyete ihsân eyle ve çekdiği meşakkatlerden ve belâlardan tahfif eyle. Evvelden olagelmedik nesne ihdâs, edüp anlara cebr ü teklif eyleme. Bi'l-cümle anlarla bir vech ile zindegânî eyle ki, ra'iyetün sağa istikâmetlerine [s. 46] hüsn-i zannun hâşıl ola. Zîrâ ra'iyete bu yüzden hüsn-i zannun elyağ ancak şol kişidür ki, ağa ihsânun erişmiş ola ve sü'-i zannun elyağ oldur ki ağa isâ'et etmiş olasın.

Ve hiç nakz etme şol sünnet-i şâlihâdan ki, bu ümmetün şudürü ve eşrafı anunla 'amel edüp anunla me'nûs olmuş ola ve ra'iyet anunla şalâh bulmuş ola ve bir sünnet ihdâs etme ki sâbıkda olan sünen-i şâlihanun birine zarar vere ki ve sünnet-i şâlihayı vaz' eden müsâb ve me'cür olur ve sen, anı bozmağla günâhkâr olursın. Ve elün altında olan belediň şalâhına bâ'is olur nesneleri muqarrer etmekte ve ahvâl-i re'âyânun senden öjürdi nizâmına ve istikâmetine sebep olur nesnenün ikâmetinde 'âlimler ile ve hikmete vâkıf kimesneler ile mübâhase ve mükâleme çok eyle.

Ve bilgil ki, ra'iyet bir niçe şabâkadur: Ba'zı ba'zısıyla işlâh olunur ve ba'zı ba'zısından müstağnî degil, belki muhtâcdur. Zîrâ bunların ba'zı leşkerdür ve ehl-i cengdür. Ve ba'zı meşâlih-i 'âmm ü hâşşa gerek kâtiblerdür. Ve ba'zı 'âdil kâğilardur ve ba'zı iş ve maşlahat ehlidür ki inşâf üzerine ve rıfđ üzerine olurlar. Ve ba'zı Müslimînden cibâyet ve ehl-i zimmetden harâc ve cizye ehleri ve ba'zı dağı tâcir ve ehl-i şan'atlıdır. Aşğı şabâkası, fağirler ve miskînlere. Ve Allah Te'âlâ hazretlerinin *Kitâbında* ve Resülün hadîsinde her şâ'ife mezkûr olup naşibi ta'yîn olmuşdur. Şol ki leşkerdür, ehl-i kıtâldür, Allah Te'âlâ emriyle re'âyânun hüsnü ve kal'asıdır ve vâlîlerin zîneti ve dînün 'izzeti ve emn ü emânun şarîkıdır. Re'âyânun ahvâli [s. 47] nizâm bulmaz, illâ bunlar ile ve bunların dağı ahvâli nizâm bulmaz illâ Hâk Te'âlâ re'âyâdan bunlara ta'yîn etdiği mâl-i harâcla bulur ki mühimlerine şarf edüp muhtâc oldukları meşâlih tamâm ola. Pes bu cihetden bunların dağı ra'iyete ihtiyâcları

vardur. Bu iki t̄ā'ifenüj daħı nizām-ı aħvāli k̄ādīlara ve k̄atiblere maşlaħať başarur 'amillere muħtācdur. Tā k̄ādīlar anlaruĵ arasında vāķi' olan ħuşümetlerin faşl edüp birbirinden ħaķların alıvèreler. Ve k̄atibler ve 'amiller daħı re'āyādan ħāşıl olan menāfi'i emānetle yazup źabť edeler ki meşāriflerine şarf edeler. Bu mecmū'uĵ daħı aħvāli munťazam olmaz, illā tācirlere ile ve erbāb-ı şınā'atla. Tā bunlar cem' olup muvāfaķatla pāzār turgurdalar ve ol zıkr olunan t̄ā'ifeler 'ameline k̄adir olmayup muħtāc oldukları nesneyi ki yemek ve geymek ve ceng ü cidāl esbābı gibi bunlardan şatun alup kendü 'amellerine meşġül olalar. Aşāĵı ŗabaķa ki muħtāclar ve miskīnlerdür; anlara 'aťā ve mu'āvenet étmek gerek. Her birinüj vālī üzerine kifāf k̄aderi s_ābitdür. Leşkere baş dikmelü olsaĵ, bir kişi dik ki cümleden saĵa enşāħ ola; naşīħati, bir naşīħat ola kim Allah Te'ālā k̄atında ve Resūli k̄atında marzī ola. Cümleden ħilmi artuķ ola ve ġazab vaķtinde sür'at étmeye ve cürmi olan 'özt etse mütesellī ola; źu'afāya merħameti ziyāde ola, 'unf üzre olmaya ve źa'ífü'l-ķalb olup süstlik daħı étmeye.

Ve irtibātuĵ şol kimesneler ile olsun ki ħasīb ola ve şāliħ ħānedānlar ehlinden ola ve şeći' ve saħī ola. Zīrā bu aşl kimesneler ehl-i kerem [s. 48] olurlar. Bunlardan şādır olan, emr-i ma'rūfdur. Bunlaruĵ emrlerin ĵayı ve tedārük eyle ata ve ana, oķulları emrin ĵayurur gibi... Bir nesne ki anlaruĵ ĵütına⁶ sebep ola, çoķşunup andan ferāġat étme ve bir luťf ki anlara edegelmış olası, az daħı olursa ħaķīr 'add edüp terk étme. Zīrā ġāħ olur ki ol az nesne daħı anlaruĵ ħüsn-i źanlarına bā'is_ olur ve "Anlaruĵ ulıca maşlaħatların itmām étđüm" diyü cüz'ī maşlaħatlarından ferāġat étme. ġāħ olur, ol cüz'ice maşlaħata kemāl-i iħtiyācları olur. Fi'l-cümle anlaruĵ maşlaħatları itmāmında ihtimām üzerine ol.

Ve leşkerüje baş olanları yanınđa ġüzide eyle. Ve taķsīm-i erzāķ étđükde şöyle eyle ki kendülere ve evlerinde ehl ü 'iyāline kifāyet ede. Tā anlaruĵ ĵaşdları daħı birleşüp muķābelede a'dā ile mücidd olalar. Zīrā vālī olanlaruĵ eli altında olanlara maħabbeti ve şeķeķati, anlaruĵ ĵalble-rinüj meyline ve şafāsına sebebdür. Elüj altında olanlaruĵ niyyeti saĵa şol vaķt ħālīş olur ki saĵa maħabbetleri ve mihr-bānlıķları ola. Ve senüj devletüj anlara s_akīl gelmeye. Ve senüj devletüj devāmın ve beķāşın isteyeler ve mümkün olduķca leşkerüj murādlarıĵ ve arzuların ĵať

⁶ Bu kelime, "kuvvetine" şeklinde de okunabilir.

ëtdürme. Anların çatlu dil ile hâırların ele getir. Ve yolunda çekdikleri meşakkatleri yanlarında tezekkür eyle ki eyü haşletlerin zıkr etmek, bahadır olanın şecâ'atin tahrik edüp ikdâm ü cür'et getürür. Ve her kişinün çekdüğü belâyı ve ëtdüğü hıdmeti bil. Ve anın muķâbelesinde mükâfât etmekde kuşur etme. Ve bir kişi ëtdüğü hıdmeti âhara zamm etme. Ba'zı kimesnelere nazır edüp, alçak [s. 49] hâllülere ziyâde meşakkat yükletme; belki her emrde 'adl üzerine ol! Ve bir 'azîm maşlahat olup 'âciz olsañ ve yâhüd ba'zı emrde sarıa müştebeh olsa, Allah Te'âlâ'ya ve Resûline mürâca'at eyle. Nitekim Haķ Te'âlâ irşâdın diledüğü kıla hitâb eder, buyurur:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ فَإِن تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ⁷

Ya'ni ey şol kimesneler ki İmân getürdünüz, Allâh ve Resûline ve ulü'l-emre itâ'at eyleñ. Bir emrde niza' etseniz, anı Allah ve Resûline redd eyleñ! Allâh'a redd eylemegin ma'nâsı, *Allah Kitâbında* vâkı' olan âs_âra i'tikâd etmekdür ve Resûline redd eylemenün ma'nâsı, sünnet-i Resûl ile 'amel etmekdür.

Haķ arasında hâkim etmege bir kimesneyi ihtiyâr eyle ki, ra'iyetün efdali ola ve itmâm-ı meşâlihde muzâyâka çeküp ba'zı huşamânın huşümetiyle lecüc olup tarılıp haķka vâkıf olduğı vaķt haķka rücû' etmege 'âr etmeye; ehl-i tama' olmaya. Bir kaźiyyenün nihâyetine erişmedin ednâ fehmi ile iktifâ eylemeye. Ve müştebeh olan umürda anın vukûfı ğayriden ziyâde ola ve hüccetle 'amel etmekde dağı ğayriden artuķ ola ve mürâca'at-ı haşm ile yorulması az ola ve keşf-i umürda şabrı ğayriden ziyâde ola. Ve emr zâhir olduķda kaķ'-ı niza' da ğayriden keskin ola. Ve medhinde mübâlaĝa etmekle nefsine ğurûr gelmeye ve kimesne yeltesiyle meyl eylemeye. Bu aşl kimesneler az bulunup ve hâkim edicek aña ihsânı şol mertebede eyle ki, anın dağı ihtiyâcı halkdan münkaķı' ola ve senün yanında menzileti bir derecede olsun ki havâşşundan dağı ol mertebeye erişmek tama'ı [s. 50] olmaya. Tâ ol dağı ğayrın hîle ve mekrinden emîn olup kendü maşlahatına meşĝül ola. Ammâ bu aşl kimesne bulmaķda anın emrinde sa'y-i cemîl etmek gereksin. Bu dîn-i İslâm

⁷ "Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygamber'e itaat edin ve sizden olan ulü'l-emre (idarecilere) de. Herhangi bir hususta anlaşmazlığa düştüğünüz takdirde, Allah'a ve ahiret gününe gerçekten inanıyorsanız, onu Allah ve Resûlüne arz edin." (*Kur'an*, Nisâ, 4/ 59).

şerîrler elinde esîr olmuşdur ki kendü hevâlarıyla ‘amel eylerler ve dînle dünyâ taleb ederler. Anı anlarıu elinden almak, efdal-i cihâddur.

Andan ‘âmilleriünün emrinde fikr eyle. ‘Amel işmarlamalı olıcağ, bir kimesneye işmarla ki ğayriden rüçhânın görüp hüsn-i ihtiyârıyla işmarlayasın. Utanmağla veyâhüd işi artırdığı sebebden işmarlamayasın. Zîra bunlarıu her biri zulmden ve hıyânetden bir budakdur. Anlardan dağı taħarrî edüp bir kimesneye işmarla ki tecribe ehli ve hayâ ehli ola ve şâlih, hânedândan ola ve İslâm’a öñürdi gelenlerden ola. Zîrâ anlarıu hulıkları kerîm olur ve ‘ırzları şaħîh olur. Ve tama’da işrafları az olur ve her emrünü ‘âkıbetinde nazarıları ziyâde olur. Andan şonra bu aşl ‘âmillere rızkıñ çokça vër. Tâ ki nefslerin işlâh etmekde kavî olup elleri altında olan re‘âyânıu mâlinden müstağnî olalar ve emrüne muhâlefet edüp ve emânetde taķşîrlik etseler, anlarıu üzerlerine saña hüccet ola. Andan şonra ‘amellerin yokla; yer yer şâdık gözciler ve vefâdârlar ço. Anlarıu aħvâlin tecessüs edüp saña haber vëreler. Zîrâ sen anlarıu emrin bu vech ile gözledüğün, emânetlerine ve ra‘iyyete rıfķ etmege sebep olur. Böyle etdükdün şonra anlardan birisi hıyânete el uzatsa ve gözcileriü haber verseler, bu deñlü şâhidle iktifâ edüp bedenine ‘uķubet edesin ve ol ‘amelden aña ‘âyid olanı elinden [s. 51] alasın, ibtizâl vëresin ve ‘alâmet-i hıyânetle anı müttehem edesin. Tâ kim biri dağı anı görüp ‘ibret duta ve emrinde ihtimâm ede.

Ve ħarâcı öyle et ki ifrâţ olup ehli mutazarrır olmaya ve yâhüd az alınıp ğayra zarar gelmeli olmaya. Zîrâ ehl-i ħarâcdan ğayrı kim var ise mâl-i ħarâca muhtâcdur. Fi’l-cümle ħarâc aħzinde nazarıu vilâyetüñ ta‘mîrine olsun. Mücerred mâl kes_retin murâd etme. Zîrâ mâl-i ħarâc memleket ma‘mür olmağla olur. Ve illâ memleket ma‘mür olmadın ħarâc taleb etmek, ħarâb-ı bilâda ve helâk-i ‘ibâda sebep olur. Ve ol aşl vâlîniüñ emri istikâmet tutmağ nâdirdür. Ve eger ehl-i ħarâc ħarâcın edâ ederken ba‘zı ‘avârız gelmekle, mes_elâ şuları ve yâhüd yerlerin şu ħarâb etmekle ya yerleri kuraķlık olmağla ‘âciz olup kes_reti ħarâcdan şikâyet etseler, ba‘zını naķş eyle. Şol kadar naķş eyle ki anuñla ħâlleri şalâh bulur. Ve mâl-i ħarâcdan ol kadar nesne gelmediğüne gücenme. Zîrâ ol kadar ra‘iyyete zaħîre olup memleketüñ ‘imâretine sebep olur. Bunuñ birle anlardan bunca du‘â ve s_enâ taħşîl edüp anlarıu arasında ‘adl ü dâd ile iştiħâr bulduğundan şonra bunca iftiħâr hâşıl olur. Ve anlara ol miķdâr zaħîre koyup

anlar asüde-hâtır olmağla anlar 'adl ü dâdiña mu'tâd olurlar. Memleket şol vaqt harâb olur ki re'âyâ fakîr ü 'âciz olalar; teklîf olan nesneye t̄âkat getürmeyeler. Müteferriķ olup memleket harâba müteveccih ola... Ve re'âyânun fakîr ü 'âciz olmasına sebep oldur ki, vâlî olanlar kendü beķâlarına i'timâd edüp kendülerün ģâline baķup cem'-i mâl étmege meşğül olup [s. 52] re'âyâyâ fakr u fâķa müstevlî olur.

Andan şonra kâtibleriñün emrine nazâr eyle. Birin kâtib ķomalı olsañ, ķanğısı ģayrlı ise anı naşb ét. Ĥuşûşâ kendi ģâşşa kâtibün ģi senün esrârün ve tedbîrleriñün kitâbetin éde, ol maşlahata bir kimesne ihtiyâr eyle ģi anun aģlâķ-ı ģasenesi ģâlib ola. Aña ta'zîm ve tekrîm étmege ģaddinden tecâvüz edüp cemâ'at-i kesîre içinde saña muģâlefet étmege cür'et étmeye ve 'âmilleriñden saña gelen mekâtibi şaģîģ naķl éde. Ve senün cânibiñden yine anlara cevâb-ı şaģîģ yazmaķda 'âciz olmaya. Senün-ģün ģayriden nesne almalu olsa ve yâģûd ģayra senden nesne vèrmeli olsa, emânetle ve diyânetle éde. Ve saña eyü i'tikâd édenleriñ i'tikâdına za'f vèrmeye ve yaramaz i'tikâd édenlerden ol i'tikâdı izâle étmege 'âciz olmaya ve tedbîr-i umürda kendünün ne deñlü ķadri var idigün bile. Zîrâ kendü derecesin bilmeyen ģayrun derecesin ģiç bilmez. Andan şonra bunları ihtiyâr étmekde ancaķ kendü firâsetüñe ve bunlara olan ģüsn-i zannun i'tikâd edüp ihtiyâr étme. Zîrâ ģâģ olur ki ba'zı kimesneler vâlî olanlarıñ firâseti ne miķdâr olursa, kendüde emânetden nesne yoğ iken ca'lle mizâclarına mülâyim ģidmetlerde bulunmağla anlara yaranup aldarlar. Şonra varģaya bırağurlar. İmdi ģerekdür ģi bunları ihtiyâr étmeli olduķda evvelâ şınayasin, ģoresin. Senden öñürdi şalâģ ile mevşûf olan vâlîye ķanğısı ģidmet edüp 'âmme-i nâs arasında ziyâde ģüsn-i es'er ģösterdiyse ve emânetle ziyâde ma'rûf ise, anı ihtiyâr eylesin. Zîrâ bu ma'nâ seni Allah Te'âla'ya [s. 53] ve seni emre vâlî édene iģlâşunā delîldür.

Ve kâtibleriñün bir 'aybına vâķıf olsañ, aña izģâr étmesen, ģaflet ģösterseñ, anı dâ'im éder; eyü olmaz. Ve daģı ģerekdür ģi tâcirleri ve alum-şatum édenleri ve şınâ'at ehllerin, yâ olduģın şehrde olsun veyâ eģrâf-ı memâlikde olsun, ģereģi ģibi ri'âyet édesin, incitdürmeyesin. Mâllarına daģl ü ta'arruz étdürmeyesin. Zîrâ ģalk bunlarıñ ile intifâ' edüp ırâķdan, yakından, deñizden ve ķaradan, tağdan ve ovidan 'âmme-i nâsa fevâ'id cem' éderler ve 'âmme-i nâs ittifâķ ile bitüremedükleri nesneyi bunlar

bitürür. Ve bey' u şirā ehli çoğunda buhl-i qabīh vardır. Ğalle eyyāmu ziyāde qaḥṭ olucaq, "şatmam" diyü halkdan men' édüp şatmayup halka müzāyāqa vèrmekdür. Bu mazarratdur, 'ämme-i nāsa andan zarar gelür. Vālī olanlara gāyet 'aybdur. Öyle olsa ehl-i bey'i bu işden men' eylesin ki Hāzret-i Resūl şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem andan men' étmişlerdür. Ve bey'leri rāst kile ve rāst veznle étdür. Narhı daḥı i'tidāl üzerine ét ki, bāyi'den ve müşteriden hiç birine ziyān olmaya. İhtikār edenlere 'uqūbet eyle; lākin 'uqūbetde daḥı ifrāṭ eyleme ve isrāf eyleme.

Andan şonra kork ve hāzer eyle Allah Te'ālā'dan aşağı t̄abaqa hakkında. Anlar şunlardır ki kesbe kâdir degil miskinlerdür ve muhtâclardur ve ma'îşetleri şardur ve gözsüzler ve kötürümlerdür. Zîrā bu t̄ā'ifede kimesneler vardır ki ehl-i kanā'atdür. Dilenmege muhtâcdur ammā dilenmezler... Allah Te'ālā bunlara haq ta'yîn étmişdür; "Ol haqqı hıfz ét!" diyü saḥa emr étmişdür. Ol emre imtisāl [s. 54] édüp memleketde olan beytü'l-mâlden ve gallāt-ı Müslimînden bunlara bir kısım ta'yîn eyle. Bu t̄ā'ifeden saḥa yakın olanların sende haqqı olduğı gibi, ırak olanların daḥı onların gibi haqqı vardır. Rî'āyet eyle; ni'mete ve devlete müstağriq olup bunlardan ğaflet étme; dā'imā bunlardan nazar-ı himāyetünjı eksük étme, ululanup bunlardan yüz döndürme. Ve şol kimesnelerin ki halk içinde haqq olup gözde hor olmağla elleri saḥa érmez, onların emrin tefakkud ét. Bunların için bir kimesne ta'yîn eyle ki mu'temed ola ve Allah Te'ālā'dan korka ve tevāzu' ehli ola. Bunların aḥvālin yoklayup saḥa 'arz éde. Bunların hakkında bir vech ile 'amel eyle ki Hāq Te'ālā hāzretinde i'tizāra qabil ola. Zîrā 'ämme-i ra'ıyyet içinde 'adle ve inşāfa bu t̄ā'ifenün ihtiyacı artıkdur. Ve yetimler ve şağirlerin ki kesbe kâdir olmaya ve kimseden su'āl daḥı edemezler, onların aḥvālin gereği gibi tedārük eyle ki vālī olanlara ağır yükdür, Hāq Te'ālā āsān éder.

Ve gerekdür ki gāh gāh hācet için meclis-i 'ām édüp kendün oturasın ve qapucılara ve çavuşlarına tehdid edesin ki qaṭ'ā bir kimesneyi saḥa buluşmağdan men' étmeyeler. Sen daḥı meclisünde tevāzu' ve meskenet göster ki hācetlüler gelüp hācetlerin 'arza kâdir olalar. Seni görüp dehşetlerinden 'arz-ı hâlde 'aciz olmayalar. Zîrā Hāzret-i Resülden şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem işitdüm ki ayıtdılar: "Pāk olmaz şol kimesneler ki anlardan za'ifün haqqı alınmaya..." Ve erbāb-ı hācetün

aħmakına ve cevâba kâdir olmayanlarına taħammül eyle; ıarlıĝanma ve kibr gösterme ki Hıaĝ Te'âlâ kenef-i [s. 55] raħmetinde seni âsüde kıla.

Ve bir kimesneye 'aĝa kılsañ, ıayyib-i ħâıırla ver ki, eger étmesen i'tizârla ħâıırın ele al; rencide-ħâıır olup gitmesün. Ba'z-ı umür vardır ki aña kendünün mübâşeret-i lâzımdır: Biri şol emr ki kâtiblerün andan 'âciz olurlar. Biri dağı ħalkuñ ħâcetleri saña 'arz olıcak, mülâyim cevâb vermektedir. Ve bu zıkr olan 'amellere evkâtuñ ve eyyâmuñ taķsım eyle ve vaķtlerün efdalini alıko ki anda Hıaĝ'a izhâr-ı 'ubüdiyyet édesin. Egerçi bu zıkr olan umür, ħulûş-ı niyyetle ve selâmet-i re'âyâ için himmet, 'ibâdetdür; cehd eyle, her 'ibâdeti ħâliş eyle! Hıuşûsâ ferâ'iz ki ħâşşaten Allah içündür, anda niyyetün ħâlis eyle; maĝzâ Hıazret-i Hıaĝa 'ibâdet-i bedeniyede taķşır étme ve Hıaĝ Te'âlâ taķarrübin kaşd ét. Meşakķat-i bedeniyeyi ihtiyâr eyle. Ammâ namâzda imâmlık eylesen inen uzatma; cemâ'ata nefret vermelü olmayasın. Zîrâ gâh olur ki cemâ'atde şâhib-'özr ve ehl-i ħâcet olur; taıvîle müteħammil olmaz. Şöyle olsun ki namâzuñ müħimmâtından nesne zâyi' olmaya, belki i'tidâl üzerine ola. Hıazret-i Resül aleyhi's-selâm beni Yemen'e göndericek, "Anlar ile namâzı nice kılayım?" diyü şordum. Cevâbında "Anlaruñ za'ifleri namâzı gibi kııl; mü'minlere raħım ol!" dedi.

Andan ra'ıyyeti çok zamân gözlememek eyleme; belki her gâh ħâllerin tefahıuş eyle. Zîrâ vâlî olan aĥvâli yoķlamasa, eks.er-i aĥvâle vâkıf olmaz; nazarında eyü, yavuz, büyük, küçük birbirinden mümtâz olup ħaĝkı bâııldan fark étmez. Ve ħaĝ olan emrün ve şıdķuñ maĝşûş 'alâmetleri yoķdur ki birbirinden mümtâz ola. Öyle [s. 56] olsa aĥvâl-i ra'ıyyet mültebis olup muĥtel olur. Andan şonra bundan ħâlî degil ki senün ıab'unda seĥâvet var ise, bezl-i ħuķûķ eylemege mâ'il olursun. Ve eger ıab'unda seĥâvet olmasa, ħalk senün imsâküñ bilüp ve bezlünden ye's édüp senden 'aĝa taleb étmezler. Hıuşûsâ ħalkuñ eks.er-i ħâceti zulm-i zâlimden şikâyet ve mu'âmelâtda taleb-i inşâfda saña müte'allık me'ûneti yoķdur. Ve vâlî olanlaruñ ħâş âdemleri ve ħâliş dostları olur ki ra'ıyyete ser-keşlik ve zulm ve ta'addî éderler. Anlar bu işleri işlemege sebeb ne ise, bil dağı ol sebepleri kaı' eyle!

Ve bir yer ki ra'ıyyetle müşterek ola, ya 'amelde ya ħaĝ-ı şırbde, ol yeri kendü ħıdmetkârıña ve ħâş âdemüne gösterme. Zîrâ gâh olur meşakķati ra'ıyyete çekdürüp ħâşılın kendüler alurlar. Öyle olsa, anlara mâl

hâşıl olup saña vebâl hâşıl olur. Bir kimesneye hudüddan ve hıkkından nesne lâzım gelse, anı yerine ko. Eger kendü akrabândan veyâ havâşşından olursa dañı meyl ü muhâbâ eyleme! Egerçi bu ma'nâyı icrâ eylemek kendine ve müte'allikâtuña ve nefsiñe gâyet sakkîl gelür, ammâ gerekdür ki Hakk Te'âlâ rızâsın taleb edüp nefsiñe cebr edesin. Bu kadar belâyâ şabr edesin ki anuñ 'âkıbeti mahmüd olduğında iştibâh yokdur. Eger ra'ıyyetüñ "Ba'z-ı umürda zulme meyl etdi" diyü sü'-i zann etseler, gerekdür ki gökçek 'özü edüp ol i'tikâddan anları dönderesin.

Ve 'adüvvün olan kişi seniñle şulh etmek istese, şulhı redd eyleme; şulh eyle. Leşkerün bir miqdâr vüs'at üzerine olur. Ve sen dañı biraz teşvişden berî [s. 57] olursın ve memleket emn ü emânda olur. Ammâ gâyet hâzer üzerinde ol. Zîrâ 'adüvv gâh olur ki saña gâflet vürmek için şulh şüretin gösterür, zafer bulur. Oñat tedârük eyle, 'adüña temâm hüsn-i zann etmeyince fâriğ olmayasın. Ammâ 'adüvv ile 'ahd bağladuğdan sonra veyâ zimmeti kabül etdükdün sonra 'ahdi kemâliyle şakla ve zimmeti istikâmet ile ri'âyet eyle. Cemî'-i mañlûkât hevâları birbirine muhâlif ve re'yleri perâkende iken Hakk Te'âlâ'nuñ fazlından 'ahde vefâ eylemek ve ta'zîm üzerine olmuşlardır ve ittifağ etmişlerdür. Hattâ Müslimânlardan gayrı kâfirler dañı birbiriyle 'ahd ü peymânların tamâm ri'âyet eylerler. Bozup gâdr etmekle 'âkıbeti harâb idiginde kimesne iştibâh etmez. Ve dañı Hakk Te'âlâ 'ahdi kullara merhâmetinden bir kal'a etmişdür ki anı penâh edinüp her taraftan muştar olıcak aña yakın olalar. Öyle olsa aña hıyânet etmek ve birbirinün esbâbın kapuşmak ve aldatmak, kañ'â câ'iz degildür. Zîrâ bu aşl fi'l Cenâb-ı Hakk celle ve 'alâya cür'et etmege râci' olur. Ol hod şekâvetden hâşıl olur. Bu aşl fi'l edeceğün kimesneler ile 'ahd ü peymân bağlama. Bir 'ahdi ki Hakk Te'âlâ ile bağlamış olasın, ba'z-ı müzâyakaya uğramagla bir sebep-i şer'î olmadın bozmağâ kaşd etme. Ol müzâyakaya şabr eyle ki, ol şabr seni ol müzâyakadan bir vüs'ata erişdirür. İnşâllah şabr ile 'âkıbet hayırlığın bulmak gerekdür.

Şol gâdr u zulmden ki günâhından korkasın ve Hakk Te'âlâ anı dünyâda ve âhiretde senden taleb ede. Zinhâr gâyet hâzer eyle nâ-hakk yere kan dökmekten! Anuñ günâhı cümleden [s. 58] büyükdür ve Hakk Te'âlâ'nuñ belâsın getirüp ni'meti ve devleti zâ'il etmekte her fesâddan bu artuğdur. Allah Te'âlâ 'Araşât güninde kullarından evvel teftiş etdiği

nesnelere aralarında nâ-ḥaḳ yere olan kanlardır. Yâ Mâlik, şaḳın “salṭanatum kuvvet ṭutsun” diyü Ḥaḳ Te‘âlâ ḥarâm êtdiği kanları dökmeğe irtikâb êtme ki ol senüñ salṭanatuña zâ‘f ve süstlik vërür, belki senden izâle êdüp âḥara naḳl êtdirür. Ḳaşd ile kan êtmeḳ, Allah Te‘âlâ katında ve benüm yanımnda aṣlâ ‘özre ḳâbil degildir. Ve eger sehv ü ḥaṭâ ile elün den ḳatl-i nefis şâdır olsa, zîrâ gâh olur ki yumruğıla ve daḫı anuñ gibi nesnelere ḳatl olur... Salṭanatuña ve ‘azametüñe i‘timâd êdüp velîlerine ḥaḳları olan zimmeti edâ êtmekte taḳṣîrlik êtme; tamâmca edâ êdüp irzâ eyle.

Daḫı şaḳın yâ Mâlik, perhîz eyle ‘ucb u kibrden ve ‘ucba sebep olur nesnelere aṣlâ i‘timâd eyleme. Ve medḥüñde mübâlağa edenleri sevenlerden olma! Zîrâ şeyṭân eyelüñ ibtâl êtmeḳ bu maḥalde ḡâyet fırsat bulur. Ve bu sıfatlarda yol bulduğı gibi yol bulmaz. Daḫı şaḳın iḥsân êdiecek minnet êtme ve sözüñe yalan ḳarıṣdırma ve va‘d êdiecek ḫilâf êtme. Zîrâ minnet iḥsânı ibtâl eyle ve sözde yalan ḳarıṣdırmaḳ Ḥaḳ nûrın giderür ve ḫilâf-ı va‘d, Ḥaḳ katında mezmûm ve ḫaḳ buḡzına sebebdür.

Ve şaḳın vaḳti olmadan bir emrde ‘acele êtme ve vaḳti geldükden sonra daḫı te‘ḥîr êtme. Ve olmaz işlerde lecc ü ‘inâd êtme. Emr vâzîḫ olıcaḳ süstlik eyleme. Her emri yerlü yerinde vaz‘ eyle ve şaḳın bir eyü işi ki ḫaḳ birbirine iḳtidâ [s. 59] êtmegle muḳarrer êdüp ḳabûl êtmiş olalar, anı kesdirmek ḳaşdın eyleme ve bir gereklı nesne ḫaḳa zâhir u vâzîḫ ola, andan ḡaflet êtme. Zîrâ ḡayra intifa‘ içündür. Az zamânda her emrüñ perdesi açılıp mazlûmlaruñ senden dâdı istense gerekdür. Tedârükde ol!

Ve elüñe, dilüñe mâlik ol. Bir Müslimâna dilüñle degme ve elüñle dögme; bir kimseye zarar êtme. Ve ḡazabla ve ḡayretle nâḡâḫ ḥaṭâ êdüp bir yaramaz fi‘l şâdır olmaya. Ḡazab gelse, te‘ḥîr eyle; tâ sâkin ola ki iḥtiyârüña mâlik olasın. Andan ne êtmelü ise êdesin. Bu zıkr olan nesnelere nefsüñde şol vaḳt muḫkem ve râsiḫ olur ki dâ‘imâ şol teşvişde olasın ki Ḳıyâmet olup Ḥaḳ ḫuzûrında ḫâzır olasın; daḫı senden êtdüğüñ ‘ameller şorıla. Ve daḫı senüñ üzeriñe vâcib ve lâzımdur ki senden öñürdi vâlîler ‘adâleti üzerine olan ḫükümetlerin ve sünnet-i ḥasenelerin ve Ḥaḳ Te‘âlâ Resûl‘den aleyhi‘ş-şalâtü ve‘s-selâm vâḳi‘ olan âsârı ve Ḥaḳ Te‘âlâ Kitâbında beyân olan ferâ‘izi dâ‘imâ tezekkür êdesin. Bu ‘ahd-nâmede yazduğıñ nesnelere ḳabûl êdüp anuñla ‘âmil olasın ve

bu ‘ahd-nāmeyi saña anuñ için yazdum ki hevā-yı nefsiñe tābī’ olursañ, ta’allül étmeyesin ki seniñ üzeriñe hüccet olur. Ve dañı isterem ol Allah’dan -ki rahmeti vāsi’dür ve her murādı vèrmekde kudret-i ‘azīmesi vardur- beni dañı seni dañı kendinüñ rızāsı olduğı nesnelere tevfiķ ède. Ve bir fi’l müyesser ède ki, ol kendü yanunda ve halk yanunda ‘özr-i vāziñ ola. Tā Allah Te’ālā’nuñ kullarından bize [s. 60] hayr du’ā ve memleketimizde bizden eyü es erler hāşıl ola ve isterem ki bize vèrdüğü ni’meti tamām èdüp ètdiğı kerāmeti muzā’af ède. Benim dañı ve seniñ dañı ahīrümüzizi sa’ādetle ve şehādetle hatm eyleye. Zīrā biz aña kemāl-i rağbetle rāğıblarız ve tālibleriz.

Temmet bi-’avni’llāhi ve hüsni tevfiķihi ve’ş-şalātü ‘alā Nebiyyihi ve ālihi ve saħbihi ecma’in.

Ahd-nāme-i Hz. Ali’nin Günümüz Türkçesine Çevirisi

[s. 41] Müminlerin Reisi ve Takva Sahiplerinin Öncüsü Alî bin Ebî Tâlib (Allah Ondan Razi Olsun ve Onun Yüzünü Şereflendirsin) Mâlik bin Haris el-Eşter’i Mısır’a Vali Edip Gönderince Ona Yazdığı *Ahd-namenin* Tercümesidir.

“Ey Mâlik, sana ilk emrettiğim şey, Allah korkusuyla günahlardan kaçınmayı elden bırakmaman; Ona itaat ve ibadeti seçmendir. Daima yüce Allah’ın emrettiği farzlara ve Peygamber’in sünnetine uy! Çünkü hiç kimse saadete erişemez; (insanlar) ancak Allah’ın farzlarına ve Peygamberinin sünnetine uymakla (saadete) erişir ve ancak o farzları ve sünneti inkâr ve kaybetmekle betbahtlığa ulaşır. Daima elinle ve dilinle Cenab-ı Hakk’a yardım et! Çünkü yüce Allah, kendisine yardım edenleri aziz kılmaya kefil olmuştur.

Bir emrim de benliğin istekleri, arzuları bastırınca, nefsini kırman ve (Allah’ın emrine karşı) inatçılık ve isyan ettiği zaman onu çekerek durdurmandır.

إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ إِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّي⁸ Her nefsin gereği ve emrettiği şeyler, kötülüktür. Ancak yüce Allah’ın merhamet ettiği kullarından olsa, o müstesna...

⁸ “Muhakkak ki nefis daima kötü şeyleri emredicidir. Ancak Allah’ın rahmet ettikleri müstesna...” (Kur’an, Yusuf, 12/53).

Bundan sonra ey Mâlik, bilmiş ol ki, ben seni birçok kimselerin vali olup kimisinin adalet ve insaf, kimisinin zulüm ve eziyet ettiği bir vilâyete gönderdim. Sen kendinden önce gelen valilerin yaptığı işlere bakıp (onların kötü ve uygunsuz olanlarını) kınadığın gibi, insanlar da senden çıkan işleri görüp kınayacaklardır. Ona göre hazırlık yap! Çünkü iyi kişilerin iyiliği, yüce Allah'ın kullarının diline getirdiği sözlere bakılarak anlaşılır. (Şu hâlde) insanlar arasında iyi anılma (mazhariyetini) kazanmaya çalış! Senin katında salih amelden daha sevgili bir iyiliğin olmaması lâzımdır. Ayrıca nefsinin arzusuna düşkün olma ve uyma! Bilakis ona [s. 42] sahip olup (nefsini) kendine uydur ve sana helâl olmayan şeylerde benliğine karşı cimri ol; onun istediğini verme.

İdare ettiğin insanlara her zaman içten merhamet et; sevgi duy ve onlara iyilik et. Üzerlerine yırtıcı hayvanlar gibi olup onları yemeyi ganimet bilenlerden olma! Çünkü idare edilen halk iki kısımdır: Biri Müslümandır, din kardeşleridir; biri de zimmi(anlaşma ile Müslüman memleketlerinde yaşaması kabul edilen ve hayatı korunan gayr-ı Müslimler)dir. O (zimmiler), yaratılıştan senin gibi, korunması ve gözetilmesi üzerine gerekli olanlardandır. Şimdi onlardan ara-sıra sürçme, kasıt veya yanılmayla bazı suçlar, günahlar meydana gelir... Yüce Allah'ın senin günahlarını affetmesini sevdiğin gibi, onları affetmen, onlara iyilik etmen gerekir. Zira sen idare ettiğin insanlardan büyüksün ve senden de seni vali yapan büyüktür. Ondan da Allah Teâlâ yücedir. Cenab-ı Hak onların işini sana emanet edip seni onlarla imtihana tutup sınadı. Şimdi kendini Allah Teâlâ'nın gazabına uğratma. Çünkü senin Ona karşılık vermeye gücün yoktur ve Onun affını ve rahmetini istemez, beklemez değilsin (af ve rahmetine muhtaçsın)...

Bir kimsenin suçunu affetsen, ona pişman olma ve bir kimseye ceza versen, ona da sevinme. Ve senden aceleyle hata çıkma ihtimali bulunan yerde hızlı hareket etme; teenni üzere ol (yavaş hareket et; ilerisini düşünerek dikkatli davran)! "Emir sahibi, beni reis yaptı" diyerek "Elbette benim emrime itaat etmek gerekir" deme. Çünkü bu tür düşünce kalbe eksiklik verir; dindarlığa kusur ve zayıflık getirir ve memleketin, hakimiyetin yok olmasına yaklaştırır. Eğer kendi büyüklüğünü ve hakimiyetini görmekle nefesine gurur ve asilik gelirse, yüce Allah'ın [s. 43] büyük hakimiyetini ve mükemmel saltanatını düşün ki, senin kuvvetinin yetmeyip tam bir güçsüzlükle âciz olduğun şeylere Onun tam kudreti var.

Tâ ki o bakış senin aşırı erişmeni (kibre kapılmanı) yatıştırın ve benliğinin öfkelerini, keskinliğini giderip aklından kaybolan şeyi yine sana geri döndürsün. Ey Mâlik, sakın büyüklükte yüce Allah'a karşı çıkıp ululukta onu taklide çalışma ki bu mana, büyükleme ve kibirlenmeden meydana gelir ve yüce Allah her büyüklene alçaltır...

Eğer sende veya itibarlı kişilerinde ve idare edilen halkta seninle münasebeti olan kimsenin üzerine Allah'ın haklarından ve insanların haklarından bir şey meydana gelirse, onu gereği gibi soruşturup yerine getiresin; onu (çığnemeyi) istemeyesin ve yerine getirmekten korkmayasın. Eğer öyle yapmayıp (haksızlığa) meyledersen, Allah Teâlâ hazretinin kullarına zulmetmiş olursun. Çünkü kullarına zulmedene yüce Allah bizzat düşmanlık eder ve hem de bil ki, yüce Allah'ın nimetlerini değiştirip belâlarını çabuklaştırmada zulüm üzere ısrar etmekten beteri yoktur. Ve "İşlerin hayırlısı, orta olanıdır" (hadisi) gereğince, her işte - hakka uygun olmak şartıyla- hangisi ortaysa, hangisi adalet yönünden değerli ve lüzumluysa, hangisinden insanlara fayda ve idare edilen halkın hangisine rızası varsa, onun sana hepsinden sevgili olması gerekir. Çünkü halkın hepsi razı olmasa, itibarlı kimselerin rızası bir mana ifade etmez (faydalı olmaz). Ama idare edilen halkın hepsi razı olunca, has(muhterem olan)ların razı olmaması zarar vermez. Şimdi kendi muhterem kişilerinin yerine ümmetin tamamına sevgi ve dostluğun fazla olsun. Çünkü kendi muhterem adamlarının, genişlik vaktinde sana zahmeti, sıkıntısı fazla ve belâ vaktinde yardımı az olur. Ve zulmüne [s. 44], eziyetine göre kızsın, son derece gücenir, iğrenç görür. Ve iyilik etsen, şükrü (teşekkürü) halkın hepsi gibi etmez, az eder. Ve iyilik etmesen, özrü geç kabul eder. Ve zamanede bazı belâ ve zahmet de görse, sabredemez, zıddına göre hareket eder.

Halkın kamusu, ki dinî emirlerin yerine getirilmesinde direk ve Müslümanların cemiyetinde ve düşmanlarla vuruşmada gerekli ve faydalı olan ümmetin bütünüdür, o insanların kusurların açıklamak isteyen kimseleri yanına getirip onların sözlerini dinleme. Çünkü halkta, validen başka kimsenin gizlemeye gücünün yetmeyeceği bazı kusurlar vardır. Bir kusuru sana söyleseler, sen onu ört; açmaya çalışma! Senin üzerine gerekli olan (vazife), bozukluğu, kötülüğü örtmektir. Senden gizli olan(davranışlar)ın hâkimi Allah Teâlâ hazretleridir. Gücün yettikçe

insanların kusurunu ört ki, yüce Allah da senin kusurunu örtsün. Ve gönlünde halka karşı olan ukdeyi (düğümü) çöz ve kine sebep olacak şeyleri kalbinden çıkar ve işine gerekli olmayan nesnelere bilmiyormuş gibi görün. Bir kimse sana gelip başkasını gizlice şikâyet etse, onu doğrulamakta acele etme; temkinli ve akıllıca davran. Çünkü kovlayıcı (gammaz, münafık), öğüt verenler kılığında olsa bile kin ve kötü niyet sahibidir...

Ve cömertlik edecek olsan, danışma meclisine cimri getirme. Zira seni fakirlikle korkutup iyilikten alıkoyar. Ve korkak kişiyle istişare etme ki, işinde sana kalp zayıflığı verir. Açgözlü kişiyle de istişare etme! Çünkü sana tamah yönlerini süslendirip zulmettirmeğe sebep olur. Ve bil ki, cimrilik ve korkaklık, Hak Teâlâ hazretine kötü zanda bulunmaktan meydana gelen hâllerdir. Onlardan sakınmak gerekir. Ve bil ki senden önce gelen valiler zalim olsalar, onlara yardımcı ve kâhya [s. 45] olanı veya onların zulmüne birlikte başlayıp devam eden ve ortak olanları getirip has adamlarından edip sözlerine uyma. Çünkü onlar zalimlere yoldaş olup zulme yardım edegelmişlerdir. Seni de ansızın onların birisi ederler. Zalimlere yardım etmemiş ve sana azığı (yardım) ve dostluğu fazla olan kimseleri has adamlarından edinip yalnız görüşülecek yerinde ve meclislerinde onlarla arkadaşlık et. Onların seçkini ve seçilmiş, doğru sözü sana acı da olursa başkasından fazla söyleyen ve kendi nefsinin isteğine uyup Yüce Allah'ın kendi dostlarına çirkin gördüğü fena şeyleri işlemek istesen, sana izni başkasından az olan kimselerdir. Bundan başka takva sahibi ve doğru sözlü kimselerle arkadaş ol ve arkadaşlarına seni övmeye aşırı gitmemelerini ve abartmalarını öğret. Çünkü övme konusunda abartma, nefse gurur getirir.

Ve yine iyilik eden kimseyle kötülük edeni yanında beraber görme. Zira ikisi de bir olunca, iyilik eden "İyiliğim bilinmedi..." diye vazgeçer; kötülük eden de fenalığı âdet edinip ondan kaçınmaz olur. O hâlde, herkese kendisinin işine göre karşılık ver.

Eğer idare edilen halkın gönlünün sana düzelmesini istersen, senin de onlara iyi fikir besleyip işlerinde güvenin olsun. Halka iyilik et ve (insanların) çektiği zahmet ve belâları hafifletir. Önceden olagelmedik şeyi sonradan ortaya çıkarıp onları zorlama ve mükellef kılma. Bütün

onlarla öyle bir şekilde yaşa ki, idare edilen insanların sana karşı doğrulukları hakkında [s. 46] iyi fikrin meydana gelsin. Çünkü halkın bu yönden iyi fikir beslemene en lâyük olanı, kendisine başışın ulaşmış olanı ve kötü sanışına en yaraşırı, kendisine kötülük etmiş olduğun kimsedir.

Bu ümmetin ileri gelen ve şerefli kişilerinin amel edip alışık olduğu ve idare edilen halkın salâh (iyilik, rahat, barış, dine bağlılık) bulduğu iyi, (dine) uygun ve faydalı yolu hiç bozma. Önceki(mümin)lerin iyi yollarından birine zarar verecek bir yolu ortaya çıkarma. Çünkü iyi bir yol açan, âdet koyan, sevap kazanır ve mükâfat elde eder; sen onu bozmakla günahkâr olursun. Elinin altında bulunan memleketin iyiliğine vesile olan şeyleri kararlaştırmakta ve halkın hâllerinin senden önce nizamına ve doğruluğuna vesile olan şeyin yerinde kalması hususunda âlimlerle ve hikmet bilir kimselerle çok söyleş ve sohbet et.

Ve bil ki halk birçok tabakadır: Bir kısmı bir kısmıyla iyileştirilir ve bir kısmı diğer bir kısmına karşı ihtiyaçsız değil, kat'iyetle muhtaçtır. Çünkü bunların bazıları asker ve savaşçıdır. Bazıları kamunun ve ileri gelen kişilerin işleri için gerekli yazıcılardır. Ve bazıları adil hâkimlerdir ve bazıları ise insaf ve yumuşaklık üzere olan iş ve emir ehlidir. Bazıları Müslümanlardan vergileri tahsil edenler ve Müslümanların idaresi altında bulunan gayr-ı Müslimlerden haraç ve cizye sahipleri, bazıları da tacirler ve sanat erbabıdır. Aşağı tabakası, fakirler ve yoksullardır. Allah Teâlâ hazretlerinin *Kitâb'*ında ve Peygamber'in hadisinde her bölüm anılmış olup payı belirlenmiştir. Vuruşan şu askerler, yüce Allah'ın emriyle halkın hisarı ve kalesidir; valilerin süsü ve dinin itibarı, güvenliğin yoludur. Halkın hâlleri ancak bunlarla düzen bulur. Bunların hâlleri de ancak yüce Allah'ın idare edilen halktan bunlara belirlediği, mühim şeylerine harcaıyıp işlerini tamamladıkları haraç malıyla düzen bulur. O hâlde bu yönden bunların da halka ihtiyaçları vardır. Bu iki bölümün de hâllerinin düzeni, hâkimlere, yazıcılara ve iş başaran memurlara muhtaçtır. Böylece hâkimler, onların arasında meydana gelen düşmanlıklarını ayırıp birbirinden haklarını alıverirler. Yazıcılar ve âmiller (zekât ve vergi tahsil eden memurlar) da halktan meydana gelen menfaatleri güvenilir bir şekilde yazıp kaydetsinler; (halkın) masraflarına harcasınlar.

Bu (sayılanların) hepsinin de hâlleri, ancak bir araya gelip anlaşmayla pazar meydana getiren tacirler ve sanat sahipleri ile düzenli olur.

Ve o anılan bölükler, işine (bütün ihtiyaçlarını bizzat karşılamaya) gücü yetmeyip yeme ve giyme sebepleri, kavga ve mücadele vasıtaları gibi muhtaç oldukları şeyleri bunlardan satın alıp kendi işleriyle uğraşırlar. Muhtaçlar ve fakirlerden meydana gelen aşağı tabakaya iyilik ve yardım etmek gerektir. Her birinin ihtiyaca yetecek kadar azığı vali üzerine sabittir. Askere kumandan tayin edecek olan, öyle bir kişiyi kumandan yap ki, sana herkesten daha hayır dileyici olsun; nasihati yüce Allah ve Resulü katında makbul olsun. Huy yumuşaklığı herkesten fazla olsun ve kızgınlık zamanında acele etmesin; suçu olan özür dilese, teselli bulmuş olsun; zayıflara merhameti fazla olsun; sertliği olmasın; zayıf kalpli olup gevşeklik de etmesin...

Muhabbet ve dostluğun değerli, salih, asil aileden, kahraman ve cömert kişilerle olsun. Çünkü bu tür kimseler iyilik sahibi ve değerli [s. 48] olurlar. Bunlardan çıkan, dince ve akılca iyi bilineni emretmektir. Bunların işleriyle anne ve babanın oğullarının işiyle alâkadar olduğu gibi ilgilen ve onları yerine getir. Onların gıdasına vesile olan şeyi çok görüp ondan vazgeçme ve onlara yapagelmiş olduğun bir iyiliği, az da olsa değersiz sayıp bırakma! Çünkü bazan olur ki az şey, onların iyi fikir beslemelerine vesile olur ve "Onların büyükçe işlerini tamamladım" diye mühim olmayan işlerini yerine getirmekten vazgeçme. Bazan o azıcık işe tam ihtiyaçları olur. Onların bütün işlerini tamamlamaya gayret ve dikkat et.

Ve askerine kumandan olanları yanında seçkin yap ve rızıkları taksim ettiğinde öyle yap ki, kendilerine ve evlerindeki çoluk çocuğuna yetsin. Böylece onların maksatları da birleşip savaşta düşmanlara karşı ellerinden geldiği kadar gayret gösterirler. Çünkü vali olanların eli altında olanlara sevgi ve şefkati, onların kalplerinin meyline ve gönül şenliğine vesile olur. Elinin altında bulunanların niyeti, sana sevgi ve dostlukları olduğunda ve senin hâkimiyetin onlara ağır gelmediğinde halis olur; böylece senin devletinin (itibarının) devamını ve kalıcılığını isterler. Ve mümkün olduğu kadar askerinin isteklerini, arzularını kestirtme. Tatlı dille onların gönüllerini kazan ve senin yolunda çektikleri zahmetleri yanlarında söyle ki, iyi huylarını anmak, yiğit olanın kahramanlığını harekete geçirip onu gayret ve cesarete getirir. Herkesin çektiği belâyı ve yaptığı hizmeti bil ve onun karşılığını mükâfat olarak vermede kusur etme.

Ve bir kişinin yaptığı hizmeti başkasına ekleme. Bazı kimselere bakıp aşağı [s. 49] durumda olanlara fazla zahmet yükletme; katiyyen her işte

adalet üzere ol. Ve büyük bir iş olup âciz kalsan veyahut bazı işler senin için karışık ve zor olsa, yüce Allah'a ve Onun Resulüne müracaat et! Nitekim Cenab-ı Hak, doğru yolu göstermeyi istediği kula şöyle hitap eder, buyurur ki: *"Yā eyyühe'llezîne āmenū etī'ullāhe ve etīū'r-Resūle ve uli'l-emri minküm. Fe in tenāza'tum fī şey'in fe ruddūhu ilā'llāhi ve'r-Resūl."* Yani "ey iman edenler, Allah ve Resulüne ve sizden olan idarecilere itaat edin. Herhangi bir hususta anlaşmazlığa düşseniz, onu Allah ve Resulüne arz edin."⁹ Allah'a arz etmenin manası, *Allah'ın Kitabında* bulunan ayetlere inanmaktır ve Resulüne arz etmenin manası, Peygamber'in sünneti ile amel etmektir.

Halk arasında hâkim olarak idaren altında bulunan insanların en faziletlisini ve işleri tamamlamada sıkıntı çekip bazı muhaliflerin düşmanlığıyla pek inatçı olup darılıp gerçeği bildiği zaman doğruya dönmeye utanmayan ve açgözlü olmayan bir kimseyi seç! (Hâkim) bir hüküm ve kararın sonuna erişmeden pek az anlama ile yetinmesin ve karışık olan işlerde onun bilgisi, başkasından fazla ve delille iş yapmakta da başkasından üstün olsun. Hasrın müracaatı ile yorulması az ve gizli işleri meydana çıkarmada sabrı başkasından fazla olsun ve iş belli olduğunda çekişmeyi kesme konusunda başkasından keskin olsun. Övülmesinde abartma yapmakla nefesine gurur gelmesin ve kimsenin teşvikiyle (bir hükme) meyletmesin. Bu tür kimseler az bulunur. Ve birini hâkim (tayin) edince, ona iyiliği şu derecede et ki, onun da ihtiyacı halktan kesilmiş olsun ve senin yanında mertebesi öyle bir derecede olsun ki, has adamlarından da o mertebeye erişme hırsı [s. 50] olmasın. Böylece o da başkasının hile ve oyunundan emin olup kendi işiyle meşgul olsun. Ama bu tür kimse bulma işi hususunda güzel bir çalışma yapman gerekir. Bu İslâm dini, kendi nefislerinin istekleriyle iş yapan ve dinle dünya (nimet ve menfaatlerini elde etmek) isteyen kötüler elinde esir olmuştur. Onu onların elinden almak, cihadın en faziletlisidir.

Ondan sonra vergi tahsiline memur olan memurlarının işinde düşün... Bir iş emanet edecek olunca, onu bir kimseye emanet et ki, başkasından üstünlüğünü görüp iradenin güzelliğiyle tevdi edesin; utanmakla ve yahut işi artırması sebebiyle emanet etmeyesin. Çünkü bunların her biri zulüm ve hainlikten bir daldır. Onlardan da araştırıp

⁹ *Kur'an*, Nisâ Suresi, 4/ 59.

öyle bir kimseye emanet et ki, tecrübe ve hayâ sahibi, salih, cömert kişilerden ve İslâm'a önce gelenlerden olsun. Zira onların huyları iyi; namus ve haysiyetleri sağlıklı olur; tamahta ileri yere çıkmaları az ve her işin sonunu düşünmeleri fazla olur. Ondandır sonra bu tür memurlara rızkını çokça ver ki nefislerini ıslah etmekte kuvvetli olup elleri altında bulunan halkın malından menfaat beklemesinler; emrine muhalefet etse ve emanette kusur etseler, onların üzerlerine sana delil olsun. Ondandır sonra işlerini yokla; yer yer sadık gözetleyici ve vefalı kimseleri koy; onların hâllerini gizlice araştırıp sana haber versinler. Çünkü senin onların işini bu şekilde gözetleyişin, eminliklerine ve halka yumuşak davranmalarına vesile olur. Böyle yaptıktan sonra onlardan birisi hainliğe el uzatsa ve (gizli) gözetleyicilerin haber verseler, bu kadar şahitle yetinip (suçu sabit olan kimsenin) bedenine ceza veresin ve o işten ona ait olanı elinden [s. 51] alsın; itibarsızlık (bilgisi) veresin ve onu hainlik âlâmetiyle sanık yapasın. Ta ki başkası da onu görüp ibret alsın ve işine dikkat etsin...

Ve vergiyi öyle yap ki haddinden fazla olup sahibi zarar görmüş olmasın veya az alınıp başkasına zarar gelecek olmasın. Çünkü vergi sahip(mükellef)lerinden başka kim varsa, onlar haraç malına muhtaçtır. Bu cümleden olarak, vergi alımında bakışın şehrin eksikliklerinin giderilip düzeltilmesine (imarına) olsun. Sırf mal çokluğunu gaye edinme. Çünkü vergi malı (geliri), memleketin mamur olmasıyla olur. Aksi takdirde memleket şen, bayındır olmadan vergi istemek, şehirlerin harabına ve kulların helâkine sebep olur. Ve o tür valinin işinin doğru yönde olması nadirdir. Ve eğer vergi sahipleri vergilerini öderken bazı arızalar gelmekle, meselâ suları veya yerlerini su harab etmekle yahut yerleri kuraklık olmakla âciz kalıp vergi çokluğundan şikâyet etseler, (o vergilerin) bazısını eksilt. Hâlleri düzelinceye kadar azalt ve vergi gelirinden o kadar şey gelmeyeşine gücenme. Çünkü o kadarı, vergi veren halka azık olup memleketin mamurluğuna vesile olur. Bununla birlikte birçok dua ve övgü elde edip onların arasında adalet ve iyilikle meşhur oluşundan sonra böyle bir iftihar meydana gelir. Ve onlara o kadar azık bırakıp kendilerinin gönlü rahat olmakla senin adalet ve iyiliğini âdet edinmiş olurlar. Memleket, idare edilen halk fakir ve âciz olduğu ve (vergi gibi devletçe) yüklenen şeye güç yetiremedikleri zaman harab olur. (O zaman insanların hepsi) kısım kısım, dağınık olur ve memleket haraba

yüz tutar. Halkın fakir ve âciz olmasının sebebi, vali olanların kendi kalıcılıklarına güvenip kendilerinin hâline bakmaları ve mal toplamayla (şahsi gelir elde etmeyle) uğraşmalarıdır. [s. 52] Böylece halkı fakirlik, yoksulluk kaplar.

Ondan sonra kâtiplerinin işini düşün... Birini kâtip tayin edecek olsan, hangisi hayırlıysa, onu tayin et. Hele senin sırlarının ve tedbirlerinin yazıcılığını yapan hususi kâtibin... O iş için, güzel huyları baskın olan bir kimseyi seç! Ona saygı göster ve ikramda bulun ki haddini aşır çok büyük topluluk içinde sana karşı gelmeye cür'et etmesin ve iş yapan memurlarından sana gelen yazıları doğru nakletsin ve senin tarafından yine onlara sağlıklı cevap yazmakta âciz olmasın. Senin için başkasından bir şey alacak veya başkasına senden bir şey verecek olsa, eminlik ve dindarlıkla yapsın. Ve senin hakkında iyi inanç sahibi olanların inancına zayıflık vermesin ve kötü inanç sahiplerinden o inancı gidermeğe âciz olmasın. İşleri idare etmede kendisinin ne kadar derecesi var olduğunu bilsin. Çünkü kendi derecesini bilmeyen, başkasının derecesini hiç bilmez.

Ondan sonra bunları seçerken sadece kendi anlayışına ve bunlara olan iyi fikir beslemene inanıp seçme! Çünkü gâh olur ki, bazı kimseler vali olanların anlayışı ne kadar (keskin) olursa, kendisinden eminlikten bir şey yokken, sahte bir şekilde huylarına uygun işlerde bulunmakla yararlanıp onları aldatır; sonra tehlikeye atarlar. O hâlde bunları seçecek olduğunda önce sınavı görmeyen gerekir. Senden önce iyilikle vasıflanmış olan valiye hangisi hizmet edip halkın bütünü arasında fazla tesir güzelliği gösterdiyse ve eminlikle çok tanınmışsa, onu seçmelisin. Çünkü bu mana, senin yüce Allah'a [s. 53] ve seni iş başına getirene samimi bağlılığına delildir.

Ve kâtiplerin bir kusurundan haberdar olsan, onu göstermesen, gaflet göstersen, devamlı yapar; iyi olmaz... Ve bundan başka, senin bulunduğun şehirde veya memleketlerin etrafında olan tacirleri, alım-satım yapanları ve sanat sahiplerini gereği gibi gözetmen, incittirmemen lâzımdır. Mallarına ilıştirmeyesin ve sataştırmayasın. Çünkü halk bunlarla fayda temin eder; (onlar) uzaktan, yakından, denizden, karadan, dağdan ve ovadan bütün insanlara yararlı şeyler toplarlar ve kamu halkın bir araya gelmekle meydana getiremediği şeyi bunlar meydana getirir.

Satıcı ve satın alıcı olanların çoğunda çirkin bir cimrilik vardır: Gelir ve mahsul günlerinde fazla kıtlık olunca "satmam" diye halkın almasını engelleyip, satmayıp insanlara sıkıntı ve darlık vermek... Bu zararlı bir şeydir; halkın tamamına ondan zarar gelir. Vali olanlar için son (derece büyük) kusurdur. O hâlde satıcıları bu işten alıkoyasın ki Hz. Peygamber (s.a.v.) (tacirleri) ondan men etmişlerdir. Ve satışları doğru ölçü ve tartıyla yaptır. Fiyatları da itidal üzere yap ki satıcıdan ve müşteriden hiç birine zarar gelmesin. Satış değerleri yükselsin diye ihtiyaç maddelerini saklayanlara (stokçuluk yapanlara) ceza ver; fakat cezalandırmada da aşırı gitme ve gereksiz yere harcama.

Ondan sonra aşağı tabaka hakkında yüce Allah'tan sakın! Onlar çalışıp kazanmaya güce yetmeyen fakirler, muhtaçlar, geçimleri dar olanlar, körler ve kötürümlerdir. Çünkü bu takımda öyle kimseler vardı ki, kanaat sahibidir; dilenmeğe muhtaçtır ama dilenmezler. Yüce Allah bunlara hak belirlemiş; "O hakkı koru, gözet!" diye sana emretmiştir. O emre uyup memlekette olan beytü'l-mâl(maliye hazinesin)den ve Müslümanların gelirlerinden bunlara bir kısım (pay, maaş) belirle. Bu bölükten sana yakın olanların sende hakkı olduğu gibi, uzak olanların da onlar gibi hakkı vardır; gözet! Nimete ve devlete dalmış olup bunlardan habersiz kalma; daima bunlardan esirgeme bakış ve fikrini eksik etme; büyüklük taslayıp bunlardan yüz çevirme. Halk içinde itibarsız olan ve göze hor görüldüğünden seninle görüşmeye gücü yetmeyen kimselerin işini arayıp sor. Bunlar için güvenilir, yüce Allah'tan korkan ve tevazu sahibi olan bir kimse tayin et; onların hâllerini yoklayıp sana arz etsin. Bunların hakkında öyle bir şekilde amel et ki, yüce Allah huzurunda özür dilemeye elverişli olsun. Çünkü bütün idare altında bulunan halk içinde adalet ve insafa bu sınıf insanların ihtiyacı fazladır. Yetimler, çalışıp kazanmaya gücü yetmeyen ve kimseden de dileyemeyen küçüklerin hâllerini gereği gibi tedarik et. Bu, vali olanlara ağır bir yüküdür; yüce Allah kolaylaştırır.

Ve zaman zaman ihtiyaç(ları karşılamak) için umumi meclis yapip bizzat oturman ve kapıcılarına, çavuşlarına kimseyi seninle karşılaştırmaktan men etmemeleri için gözdağı vermen gerekir. Sen de meclisinde tevazu ve alçakgönüllülük göster ki ihtiyacı olanlar gelip onları arz etmeye güç yetirsinler. Seni görüp korkularından hâli arz etmekte âciz

olmasınlar. Çünkü Hz. Peygamber'in (s.a.v.) "Kendilerinden zavıfın hakkının alınmadığı kimseler temiz olmaz" dediğini işittim. İhtiyaç sahiplerinin akılsızına ve cevap vermeye gücü olmayanlarına tahammül et; sıklıma ve kibir gösterme ki yüce Allah rahmetinin sığınağında [s. 55] seni rahat kılsın...

Ve bir kimseye bağıştta bulunsan, onu gönül hoşluğuyla ver; eğer (iyilik) etmesen, özür dilemeyle onun gönlünü al; kalbi kırılıp gitmesin. Bazı işler vardır ki onlara bizzat başlayıp girişmen gerekir. Biri, yazıcıların yapmaktan âciz olduğu işler, biri de halkın ihtiyaçları sana arz olunca yumuşak cevap vermektir. Bu söylenen işler için vakit ve günlerini böl ve zamanların en üstününü Allah'a ibadet için alıyos ki o sırada Hakk'a kulluğunu gösteresin. Gerçi bu anılan işler, niyet halisliğiyle ve idare altındaki halkın selâmeti için gayret ibadettir; çalış, her ibadeti samimi yap! Hele hususi olarak Allah için olan farzlarda niyetini halis yap! Ancak Cenab-ı Hakk'a bedenî ibadet hususunda kusur etme ve yüce Allah'a yaklaşmayı iste; (bu ibadetleri eda ederken) bedenî zahmete katlan! Ama namazda imamlık etsen, çok uzatma; cemaate nefret verecek olmayasın. Çünkü bazen olur ki, cemaatte özür ve ihtiyaç sahibi kimseler bulunur; uzatmaya dayanamaz. Namazın, gerekli şeylerinden nesne yitmeyecek şekilde, şüphesiz orta derecede, ölçülü olsun. Hz. Peygamber (s.a.v.) beni Yemen'e gönderince, "Onlarla namazı nasıl kılayım?" diye sordum. Cevap olarak "Onların zavıflarının namazı gibi kıl; müminlere merhametli ol!" dedi.

Ondan sonra idaren altındaki insanları çok zaman gözetlemezik etme; hatta her zaman onların hâllerini inceden inceye araştır. Çünkü vali olan vaziyetleri yoklamasa, durumların pek çoğunu bilmez. Gözünde iyi, kötü, büyük, küçük birbirinden ayrılıp hakkı batıldan (doğruyu yalan ve çürük olandan) ayırmaz. Ve doğru olan işin ve gerçekliğin hususi işaretleri yoktur ki birbirinden ayrılısın... Bundan [s. 56] dolayı, idare altında bulunan halkın hâlleri ayırt edilemez ve bozulmuş olur. Ondan sonra (durum) şundan boş değil ki, senin yaratılışında cömertlik varsa, hakları bol bol vermeye düşün olursun ve eğer yaratılışında cömertlik olmasa, insanlar senin cimriliğini bilip, bol bol vermenden ümit kesip senden bağışlama istemezler. Bilhassa halkın ihtiyacının en çoğu, zalimin zulmünden şikâyet ve muamelelerde insaf taleb etmektir; seninle alâkalı zahmeti, sıkıntısı yoktur. Ve vali olanların has adamları ve samimi

dostları olur ki, bunlar idare altındaki insanlara dik başlılık, zulüm ve adaletsizlik ederler. Onların bu işleri yapmasına sebep neyse, anla ve o sebepleri kes!

İş veya suya ait hak hususunda idare altındaki halkla ortak olan bir yeri kendi hizmetkârına ve has adamına gösterme. Çünkü bazen olur ki, zahmeti halka çektirip meydana gelen geliri kendileri alırlar. Öyle olunca, onlara mal, sana vebal meydana gelir. Bir kimseye hadler (belirli suçlara karşılık tatbik edilen şer'î cezalar) ve haklardan bir şey lâzım gelse, onu yerine getir. Eğer kendi yakınlarından veya ileri gelen adamlarından olursa dahi meyletme ve çekinme! Her ne kadar bu manayı icra etmek kendine, yakınlarına ve nefesine son derece ağır gelirse de yüce Allah'ın rızasını isteyerek nefisini zorlaman gerekir. Bu kadar belâya sabredesin ki, onun sonunun övülmüş olduğunda şüphe yoktur. Eğer idaren altındaki halk, "İşlerin bir kısmında zulme meylettii" diye kötü zanda bulunsalar, güzel bir özür beyan edip o inançtan onları döndürmen gerekir.

Ve düşmanın olan kişi seninle barışmak istese, barışı reddetme; barış! Askerin bir derece genişlik üzerine olur; sen de karıştırmadan (kaygıdan) kurtulmuş [s. 57] olursun; memleket güven ve eminlik içinde bulunur. Ama (düşmanın kötü niyetinden) son derece sakınma ve korunma üzere ol! Çünkü düşman bazen olur ki, sana gaflet vermek için barış şeklini gösterir; zafer elde eder. İyi hazırlık yap; düşmanına tamamen iyi fikir beslemeyince vazgeçmiş ve boş kalmış olmayasın. Fakat düşmanla sözleşme yaptıktan veya onu zimmi kabul ettikten sonra bu sözleşmeyi tam olarak muhafaza et; zimmeti doğrulukla gözet! Bütün yaratılmış(insan)lar, istekleri birbirine aykırı ve görüşleri dağınıkken, yüce Allah'ın lûtfundan dolayı sözünde durma ve saygı gösterme üzerine bulunmuş ve ittifak etmişlerdir. Hatta Müslümanlardan başka, kâfirler de birbiriyle sözleşme ve yeminlerini tam olarak gözetirler. (Bu sözleşmeyi) bozup zulmetmekle (gayr-ı meşru bir iş yapmış olan kimsenin) sonunun harap olduğunda kimse şüphe etmez. Ve bundan başka, yüce Allah, söz vermeyi, kullara merhametinden ötürü, her taraftan çaresiz kalınca ona yakın olmaları (sığınmaları) için bir kale yapmıştır. Bundan dolayı, ona hainlik etmek, birbirinin vasıtalarını kapışmak ve aldatmak asla caiz değildir. Çünkü bu tür fiil, yüce Allah'a (karşı çıkışa) cüret etmeğe döner. O, bedbahtlıktan meydana gelir. Bu tür iş yapacağın kimselerle sözleşme ve antlaşma yapma! Yüce Allah (adını anmak) ile verdiğin bir sözü, bazı

sıkıntılara uğramakla meşru bir sebep olmadan bozmaya kast etme! O sıkıntıya sabret ki, o sabır seni o darlıktan bir genişliğe eriştirir. İnşallah sabırla son iyiliğini elde etmek gerekir.

Yüce Allah'ın dünya ve ahirette senden (karşılığını) isteyeceği zulmün günahından korkmalısın. Aman, haksız yere kan dökmekten son derece sakın! Onun günahı hepsinden [s. 58] büyüktür. Yüce Allah'ın belâsını getirip nimeti ve devleti (saadeti) sona erdirmekte her fesattan bu fazladır. Yüce Allah'ın Arasat gününde kullarından ilk sorguya çekeceği şeyler, onların aralarında haksız yere dökülen kanlardır. Ey Mâlik, sakın "Hakimiyetim kuvvet elde etsin!.." diye yüce Allah'ın haram kıldığı kanları dökme kötü fiilini işleme! Çünkü ki o senin hakimiyetine zayıflık ve gevşeklik verir; hatta (o hükümranlığı) senden giderip başkasına geçirir. Kasten (haksız yere) kan dökmek, yüce Allah katında ve benim yanımda asla özre elverişli değildir. Eğer yanılma ve kusurla elinden bir kimseyi öldürme fiili çıksa... Çünkü bazen olur ki yumrukla ve onun gibi şeylerle (adam öldürme kastı olmaksızın bir kimse) öldürülür... hakimiyetine ve büyüklüğüne güvenip (o öldürülen kimsenin) velilerine hakları olan borcu ödemekte kusur etme; tamamen ödeyip onları razı et.

Bundan başka ey Malik, kendini beğenmişlik ve kibirden uzak dur! Kendini beğenmişliğe sebep olacak şeylere asla güvenme! Ve seni övme hususunda aşırı gidenleri sevenlerden olma! Çünkü şeytan, iyiliğini iptal etmeğe bu yerde son derece fırsat bulur ve bu sıfatlarda yol bulduğu gibi yol bulmaz... Bundan başka, iyilik edince onu başa kakma; sözüne yalan karıştırma ve vaad edince ona zıt davranma. Zira başa kakmak, iyiliği iptal eder; söze yalan karıştırmak Allah'ın nurunu giderir ve vaadine zıt davranış, Cenab-ı Hak katında kötülenmiş ve insanların nefretine sebeptir.

Sakın vakti gelmeden bir işte, buyrukta acele etme ve zamanı geldikten sonra da onu erteleme. Ve olmayacak işlerde inat etme. İş, açıkça belli olunca gevşeklik etme. Her işi, emri yerli yerine koy! Sakın halkın birbirine uymakla [s. 59] kararlaştırıp kabul etmiş olduğu iyi bir işi bıraktırmayı isteme! İnsanlara gerekli olduğu açık ve belli bir şeyden habersiz kalma! Çünkü o başkasına faydalanma içindir. Az zamanda her işin perdesi açılıp mazlumların hakkı senden mutlaka istenecektir. Hazırlıklı bulun!..

Eline, diline sahip ol! Bir Müslümana dilinle dokunma; onu elinle dövme; kimseye zarar verme! Öfke ve kıskançlıkla ansızın bir hata işleyerek senden yaramaz bir fiil çıkmasın. Kızgınlık geldiğinde, onu ertele ki iradene sahip oluncaya kadar sakin olsun. Ondan sonra ne yapman gerekiyorsa yaparsın... Bu anılan şeyler, daima Kıyamet kopup Cenab-ı Hakk'ın huzurunda hazır olacağın, yaptığın işlerin senden sorulacağı kaygısını çektiğin zaman nefsinde sağlam ve yerinde olur. Bundan başka, senden önceki valilerin adalet üzere olan idarelerini, iyi yollarını, Hz. Peygamber'den (dua ve selâm onun üzerine!) meydana gelen hadisleri ve Yüce Allah'ın *Kitabında* açıklanan farzları daima hatırlamak, senin için dinen yerine getirilmesi gereken bir vazife ve lüzumlu iştir.

Bu ahd-namede yazdığım şeyleri kabul edip onunla amel edici olasın ve bu ahd-nameyi nefsinin isteğine uyarsan, bahane aramayasın, senin üstüne bir delil olur diye kaleme aldım. Rahmeti geniş ve her istenen şeyi vermekte yüce kudreti olan Allah'tan beni ve seni, kendisinin rızası bulunan şeylere muvaffak etmesini dilerim. Kendi katında ve halk yanında açık özü olan bir işi nasib etsin ki Yüce Allah'ın kullarından bize [s. 60] hayır dua ve memleketimize bizden iyi eserler meydana gelsin. Bize verdiği nimeti tamamlayıp lûtfunu kat kat kılmasını; benim sonumu ve senin sonunu saadet ve şehadetle bitirmesini dilerim. Çünkü biz ona tam bir istekle râğbet edici ve talibleriz...

Kaynaklar

- Abdülaziz Çaviş (1341/1923), *Anglikan Kilisesine Cevap*, terc. Mehmed Âkif, İstanbul Evkâf-ı İslâmiye Matbaası.
- Abdülganî Senî (1325/ 1909), *Minhâc-ı Hikmet-i İdâre- Ahdnâme-i İmâm Alî*, Sana, Vilâyet Matbaası.
- Ahmed Rif'at (1299-1300/1882-83), *Lugât-ı Târihiyye ve Coğrafiyye, I-VII*, İstanbul Mahmud Bey Matbaası.
- Ali Haydar (1305/1888), "Ferâ'id", *Nilüfer*, 15 Receb, 2. Sene, nr. 10, s. 75-76.
- A. M. (1329/ 1911), "Terâcim-i Ahvâl- İslâm'da Meşâhîr-i Hukûkiyyûn -I- Alî İbn Ebû Tâlib", *Hikmet*, 1 Rebîü'l-evvel, nr. 46, s. 5-6, nr. 47, s. 7-8.
- AVCI, İsmail (2015), "Hikmetle Hükûmet Etmek: Hüseyin Şevket'in Hz. Ali'den Yaptığı Manzum Ahidname Tercümesi", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 74, s. 151-169.

- Bursalı Mehmed Tâhir (1330/1914), *Siyâsete Mûteallik Âsâr-ı İslâmiyye*, İstanbul: Kader Matbaası.
- CEYHAN, Âdem ve Fatma Ş. ELGEREN (2017), "Osman Salâhaddîn el-Mevlevî'ye Ait Olduğu Sanılan Bir Eser: Nesrû'l-İleâlî Tercümesi", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, Sayı 18, s. 29-84.
- ÇERÇİ, Faris (2007), "Mâlik el-Eşter'e Verdiği Ahd-nâme'ye Göre Hz. Ali'nin Yönetim Anlayışı", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 28, s. 89-125.
- ÇOLAK, Orhan M. (2003), "İstanbul Kütüphanelerinde Bulunan Siyaset-nâmeler Bibliyografyası", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, s. 339-378.
- Gelibolulu Mustafa Âlî (2105), *Siyaset Sanatı, Nasîhatü's-selâtîn*, haz. Faris Çerçi, İstanbul: Büyüyenay Yayınları.
- Hazret-i Ali (1990), *Nehc'ül-Belâğa*, haz. Abdülbâki Gölpınarlı, İstanbul. Der Yayınları.
- Hazret-i Ali (2011), *Nehc'ül-Belâğa (Hz. Ali'nin Konuşmaları, Mektupları ve Hikmetli Sözleri)*, Derleyen eş-Şerîf er-Radî, Çev. Adnan Demircan, İstanbul: Beyan Yayınları.
- Hüseyin Hüsnî Paşa, *Terceme-i Ahd-i Azîz*, Millet Ktp. Şer'iyeye, nr. 632.
- Hüseyin Şevket Efendi (1327/1911), *Kosova Sahrâsı (Mâziyi İhyâ, Âtîyi İ'lâ Eden) Bir Mahşer-i İkbâl*, Selânik, Rumeli Matbaası.
- LEVEND, Agâh Sırrı (1962), "Siyaset-nâmeler", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, s. 167-194.
- Mehmed Celâleddîn (1304/1886), *Şerh-i Ahd-nâme-i Alî Kerrema'llâhu Vechehu*, İstanbul Şirket-i Mürettibiye Matbaası.
- Mehmed el-Feyyûmî el-Buldânî, *Vasiyet ve Ahidnâme*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları, nr. 259, vr. 1b-31a.
- Osman Salâhaddîn el-Mevlevî, *Terceme-i Ahd-nâme*, Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. M.R. 759, vr. 1-43.
- ÖZAYDIN, Abdülkerim (1995), "Eşter", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, c. 11, s. 486-487.
- Tevfik Bey (1307/1890), *Kavâid-i Cezâiyyeye Dâir Mütâlaât*, İstanbul.